

kroz OKVIRE

k a j a v n o m p r o s t o r u
t r a n s f o r m a c i j e
l j u b a v i i s l o b o d e

Forum teatar

Direktna akcija - sada i ovdje !

-Brošura i DVD dokumentarac o primjeni Forum teatra za osnaživanje LGBT*IQ osoba
i vidljivost LGBT*IQ ljudskih prava, kulture i identiteta u BiH-

Avin

NORWEGIAN EMBASSY

Sarajevo 2016.

IMPRESSUM

Brošura i DVD dokumentarac:
"Forum teatar
Direktna akcija - sada i ovdje"

-Brošura i DVD dokumentarac o primjeni Forum teatra za osnaživanje LGBT*IQa osoba i vidljivost LGBT*IQa ljudskih prava, kulture i identiteta-

Priredile/i:
Udruženje Okvir

Izdavač:
Udruženje Okvir, Sarajevo 2016.

Prelom i dizajn:
KONCEPTDESIGN grupa

Štampa:
Mak Invest, Sarajevo

Tiraž: 200 komada

Ova brošura i DVD su nastali u okviru projekta "Kroz okvire: Ka javnom prostoru transformacije, ljubavi i slobode" podržanog od strane ambasade Kraljevine Norveške.

Udruženje Okvir je udruženje za promociju i zaštitu ljudskih prava, identiteta i kulture LGBT*IQa osoba u Bosni i Hercegovini. Zalažemo se za osnaživanje LGBT*IQa zajednice i vidljivost LGBT*IQa aktivizma u javnom prostoru; za prevenciju diskriminacije, fizičkog i psihološkog nasilja i stigmatizacije nad LGBT*IQa osobama kroz edukaciju i pružanje psihološke podrške; te za povezivanje LGBT*IQa aktivista/kinja da bismo omogućile/i i ojačale/i uzajamnu podršku i solidarnost.

+387 (0)65/312-982

E-mail: info.okvir@gmail.com

Web: www.okvir.org

 Udruženje.oKvir

 @UoKvir

Zahvalnica:

Posebno hvala osoblju i ambasadorici Kraljevine Norveške na ukazanom povjerenju i višestrukoj podršci.

Od srca želimo da se zahvalimo Demiru Mekiću i Ani Isaković, na vašem višemjesečnom radu, strpljenju, vjeri i kreativnoj energiji!

Želimo da se najtoplije zahvalimo svima koje/i su doprinijele/i kreiranju ove brošure i DVD-a, posebno Danilu Jovanoviću, Ivi Marković, Berini Džemailović i KONCEPT DESIGN grupi.

Hvala svima koje/i smo učestvovala/e u pojedinačnom i našem kreativnom putovanju, istraživanju i rastu kroz ovaj projekat:

Ani, Demiru, Mirzi, Ognjenu, Filipu, Amri, Zlatanu, Azri, Belmi, Semiru, Ismiru, Jasmini, Smirni, Danilu, Ivi, Petru, Ivani, Halidu, Lejli, Unzili, Draganu, Adnanu, Marku, Anelu, Berini, Elmi, Amiri, Liamu, Asji, Dini, Editi, Benjaminu, Idi, Belmi K., Boži, Vidi, Kumjani, Adeli, Pravo Ljudski Film Festival-u Sarajevo, OneWorldPlatform organizaciji, i ekipi iz Kriteriona.

00

Uvod

- 5 Riječ Udruženja Okvir
- 6 Kroz Okvire: ka javnom prostoru transformacije, ljubavi i slobode

01

Teatar potlačenih

- 11 O Teatru potlačenih
- 12 Tehnike Teatra potlačenih
- 16 Ko je Augusto Boal?

02

Forum teatar: O disciplini, povjerenju i igri

- 19 Ja nosim promjenu
- 20 Siguran prostor se gradi
- 22 Igramo se i stvaramo zajedno

03

Moć Forum teatra kao alata za transformaciju

- 27 Mapiranje opresije nad LGBT*IQA osobama i definisanje problema
- 30 Specifičnosti rada sa LGBT*IQA osobama

04

Postavljanje problema

- 33 Teatar slika
- 33 Kreiranje kratkih scena
- 35 Vježbe u javnom prostoru

05

Proces građenja priča i likova

- 39 Vježbe za ulazanje u uloge
- 40 Saglasnost za transformaciju - u službi smo problema
- 42 Forum teatar i psihodrama
- 43 Javna forum teatar radionica na Pravo Ljudski Film Festivalu

06

Priče

- 45 Uvod
- 46 Markova priča
- 47 Filipova priča
- 48 Na granici
- 50 Damirova priča
- 52 Manifest
- 53 Vježbati, vježbati, vježbati...!

07

Forum teatar predstava "TO"

- 55 Promjena počinje od nas
- 57 O nazivu "TO"
- 58 Premijera FT Predstave "TO" u Art kinu Kriterionu
- 59 Pravila forumovanja
- 60 Diskusija sa publikom
- 61 Forumovanje

08

Refleksije na FT predstavu "TO"

- 67 Refleksije učesnika/ca publike
- 70 Kako miriše Teatar potlačenih, autor: M.H.
- 72 Kritički osvrt na Forum teatar predstavu "TO", Ana Isaković
- 75 Literatura

Uvod

00

A complex network of thin, light gray lines crisscrosses the lower half of the page, creating a web of overlapping triangles and polygons. The lines vary in length and orientation, some extending from the left edge towards the right, and others forming closed shapes. The overall effect is a sense of dynamic movement and interconnectedness.

Riječ Udruženja Okvir

Kao LGBT*IQa osobe se suočavamo sa diskriminacijom na društvenom, ekonomskom, psihološkom i institucionalnom nivou BiH. Ovo se dešava zbog visokog nivoa nasilja kako u privatnim tako i javnim sferama života, manjka svjesnosti/edukacije o LGBT*IQa pitanjima i potrebama, kao i zbog zločina počinjenih iz mržnje u javnim i on-line prostorima. Takođe, postoji manjak pristupa i korištenja sigurnog javnog prostora za afirmativnu promociju LGBT*IQa ljudskih prava, identiteta, kulture i umjetnosti u BiH. Javno promovisani LGBT*IQa događaji su bili nasilno prekinuti u posljednje tri godine (Međunarodni kvir film festival Merlinka, SOC, Sarajevo, u februaru 2014. godine, pres konferencija za Dan vidljivosti LGBT*IQa osoba, Okvir i OneWorldSEE, u oktobru 2013. godine). Uzročno-posljedično, kao LGBT*IQa osobe i zajednica pronalazimo načine međusobnog osnaživanja, političkog djelovanja, i dizanja vidljivosti o našim pitanjima i potrebama u društvu BiH. U ovom smislu, afirmativna i javna promocija LGBT*IQa kulture i umjetnosti se strateški može koristiti kao alatka društvene promjene.

Pozorište kao alat društvene transformacije ima viševjekovnu tradiciju. Društveno angažirano pozorište je alat koji propituju i koriste različite grupe, kao i pojedinci/ke. Aktivistički pristup metodama pozorišta je za nas bio kako motivacija, tako i izazov. Kroz propitivanje pozorišnih metoda, pažnju nam je privukao Teatar potlačenih, te smo odlučile/i da istražimo mogućnosti koje nudi iz pozicije LGBT*IQa identiteta i kroz našu kvir umjetnost. Kroz proces propitivanja Teatra potlačenih, odnosno jedne od njegovih tehnika - Forum teatra, osmislile/i smo projekat **“Kroz okvire: Ka javnom prostoru transformacije, ljubavi i slobode”**. Kroz ovaj projekat smo predstavile/i i objedinile/i više različitih kreativnih medija, predstavile/i kreativni rad naših drugova i drugarica, te promovisale/i kvir umjetnost na nivou BiH. Vodile/i smo se željom da Forum teatar upotrebimo kao kreativan i snažan politički alat kojim se transformišu iskustva nasilja, diskriminacije i opresije nad LGBT*IQa osobama, te da se međusobno povežemo, podijelimo naša svakodnevna iskustva i gradimo međusobno razumijevanje i solidarnost. Grupa od nas dvadesetak iz cijele BiH učestvovala je u kreativnom procesu stvaranja FT predstave “TO” koju smo premijerno prikazale/i 12.02.2016. godine u prepunoj sali Art kina Kriterion u Sarajevu. Između ostalog, željele/i smo ukazati na nedovoljnu prisutnost kvir kulture i umjetnosti u javnom prostoru i doprinijeti povećanju njene vidljivosti

kroz afirmaciju i promociju kvir stvaralaštva. U kontekstu BiH naš projekat predstavlja pionirski poduhvat jer se forum teatar u BiH nikada nije koristio isključivo za rad sa LGBT*IQA osobama. Naša inicijativa i rad su takođe doprinijeli da se potrebe LGBT*IQA zajednice prepoznaju i osjete kroz jedan lijep, inovativan i inspirativan način, te smo uspostavile/i temelj za dalji rad i afirmaciju teatarskih tehnika kao alata za društvenu promjenu iz pozicije LGBT*IQA osoba. Nadamo se da će biti prepoznat kao koristan i snažan alat za sve one koje/i se odluče na slično kreativno putovanje osvajanja slobode, građenja vidljivosti i transformativnu moć ljubavi!

Slika 1: Učesnice i učesnici Forum teatar predstave "To"

O projektu, Kroz okvire: Ka javnom prostoru transformacije, ljubavi i slobode

Koncept ovog desetomjesečnog projekta nastao je iz težnje za povećanjem vidljivosti LGBT*IQA kulture u BiH kroz objedinjavanje različitih medija kreativnog izražavanja i obuhvata:

Radionice Forum teatra za LGBT*IQA osobe su bile višemjesečni stvaralački proces kroz koji su se učesnice/i povezale/i, te učile/i jedne/i od drugih kroz metode i tehnike Forum teatra u sigurnom okruženju u Udruženju Okvir. Direktna akcija, sada i ovdje - bio je pokretački moto ukupno pet Forum teatar radionica. Radionice su trajale po tri dana svaka, a učesnice/i su bile LGBT*IQA osobe širom BiH. Ciljevi radionica su bili edukacija i usvajanje vještina FT, međusobno osnaživanje, zajedničko stvaranje i priprema Forum teatar predstave. Kroz radionice se formirala stalna grupa od 12 osoba koja je postavljala FT predstavu. Trenerica Ana Isaković i trener Demir Mekić vodile/i su ovaj kreativni proces.

Ana Isaković je pozorišna kritičarka i teoretičarka izvođačkih umjetnosti. Angažovana je kao saradnica na projektima i organizatorica u Centru za kulturnu dekontaminaciju u Beogradu od 2011. godine. Kao pozorišna kritičarka saradivala je sa više različitih medija u Srbiji. Magistrirala je teatrologiju na Fakultetu dramskih umjetnosti u Beogradu. Na trećoj je godini doktorskih studija na Univerzitetu umjetnosti - odsjek: teorija umjetnosti i medija.

Demir Mekić je sociolog, trener i praktičar Teatra potlačenih i omladinski radnik. Teme koje ga najviše zanimaju jesu rod, rodno zasnovano nasilje i mladi. Demir voli muziku, te pjeva po kombijima, pod tušem, itd. Vjeruje u značaj igre u svakom radioničarskom procesu koji vodi.

Dokumentarni film / DVD kroz multimedijalni prikaz Forum teatar procesa široj publici prenosi lične priče učesnika/ca, njihove motivacije, a iznad svega autentične emocije koje su pokretač stvaranja. Kroz naš kratki dokumentarac smo dokumentovale/i cijeli proces radionica i stvaranja Forum teatar predstave, te stvorile/i svojevrsnu zabilježku iskustava za budući rad i propitivanje u svrhu inspiracije i korisne refleksije i drugima.

Brošura predstavlja edukativno-iskustveni osvrt na proces rada na radionicama i teorijski pregled metoda koje smo koristile/i - Teatra potlačenih i Forum teatra. Jedan od ciljeva brošure je i dokumentovanje procesa rada, mapiranje specifičnosti problematike, pitanja i potreba LGBT*IQ osoba kroz prizmu društveno angažiranog teatra; obzirom da je ovo prvi put da se Forum teatar koristi isključivo za rad sa LGBT*IQ osobama u BiH. Kroz distribuciju ove štampane brošure, kao i DVD-a sa dokumentarnim filmom želimo informisati LGBT*IQ zajednicu i šire društvo o mogućnostima koje pružaju tehnike Forum teatra.

Dizajnersko rješenje vizuelnog identiteta našem projektu dalo je autentičan izraz. Kroz izradu stikera, bedževa, postera i ostalog promotivnog materijala promovisale/i smo ideju koju ovaj projekat nosi. Vizuelni identitet kreirala je mlada i kreativna KONCEPTDESIGN grupa.

FT Predstava "TO" kao krajnji rezultat radionica kanal je komunikacije aktera/ki i publike, trenutak povezivanja kroz scenu i akciju, trenutak kada se kroz zajedništvo transformišu iskustva opresije, nasilja i diskriminacije, kako za aktere/ke, tako i za publiku. Predstavu smo izvele/i u Art kinu Kriterion. Autor zvuka za predstavu je Dino Aganović (Hibrid).

Kroz ovaj projekat smo, na našu veliku radost, ostvarile/i saradnju sa BH umjetnikom Božom Vrećom. Rezultat ove saradnje jeste video uradak za pjesmu "Aladža" u Božinom izvođenju, koja je bila i dio naše FT predstave "TO".

Teatar potlačeni

01

The lower half of the page features a complex, abstract graphic design. It consists of numerous thin, light gray lines that intersect to form a variety of overlapping triangles and polygons. The lines are scattered across the bottom half of the page, creating a sense of dynamic movement and geometric complexity. The overall effect is that of a modern, minimalist architectural or design sketch.

O Teatru potlačenih

Teatar potlačenih je forma interaktivnog, participatornog pozorišta čiji je tvorac brazilski reditelj i aktivista *Augusto Boal*. Nastao je 1971. godine u Brazilu sa specifičnim ciljem da se bavi lokalnim socijalno-političkim problemima, dok se danas koristi u uspostavljanju različitih vrsta društvenog dijaloga. Kako se metodologija Teatra Potlačenih gradila kroz rad sa različitim grupama, pokazalo se da se sve njegove tehnike, nezavisno od toga gdje su nastale, mogu razvijati i koristiti u raznim dijelovima svijeta, jer predstavljaju univerzalni teatarski alat izražavanja i transformacije. U početku je korišten od strane seljaka/nki i radnika/ca; kasnije, od strane učitelja/ica i studenata/ica; sada i od strane umjetnika/ca, socijalnih radnika/ica, psihoterapeuta/ica, formalnih i neformalnih grupa i organizacija. Prvo je korišten u malim, skoro skrivenim mjestima, sada i na ulici, u školama, crkvama, poslovnim zgradama, pozorištima, zatvorima... Bogatstvo Teatra potlačenih leži u umjetničkoj snazi koja potiče promjene u realnosti, sada i ovdje, te omogućava ljudima da djelujući na sceni postanu aktivni/e kreatori/ke vlastitih života.

Slika 2: Drvo Teatra Potlačenih

Tehnike Teatra Potlačениh

- **Igre** kao tehnika TP posjeduju jasna pravila, dok u isto vrijeme imaju apsolutnu potrebu za kreativnošću i slobodom. TP možemo definisati i kao savršenu sintezu suprotnosti - discipline i slobode.
- **Teatar slika** je tehnika u kojoj jedna osoba - skulptor/ica "oblikuje" druge osobe - statue, koristeći isključivo dodir, bez verbalne ili neverbalne komunikacije, ne bi li prikazala određenu ideju, događaj ili emociju. Kako "slika govori više od hiljadu riječi", ova tehnika nam pokazuje kakvo individualno značenje određena ideja, emocija ili događaj imaju za osobu koja je skulptor/ica. Ova tehnika nas uči da zaista "vidimo ono što posmatramo".
- **Legislativni teatar** je tehnika koja daje glasačima/cama mogućnost da iskažu svoje mišljenje. Nalik je Forum teatru, s tim što je cilj otvaranje dijaloga između građana/ki i predstavnika/ca institucija, gdje je tema određeni zakon koji treba da se donese.
- **Nevidljivi teatar** je tehnika za koju je karakteristično prikazivanje scene opresije na javnom mjestu. Glumci/ice se trude da prikriju činjenicu da je u pitanju predstava, te da scenu odigraju što realističnije, kako bi se podstakla participacija slučajnih prolaznika u diskusiji. Poput grafita ili političkih demonstracija, Nevidljivi teatar teži da javno istakne određenu političku poruku, te ima za cilj propitivanje reakcije javnosti na problem prikazan u sceni.
- **Direktna akcija** je tehnika srodna Nevidljivom teatru. Uključuje teatralizaciju protesta, demonstracija, marševa, parada... korištenjem pozorišnih elemenata, kao što su maske, pjesme, ples, koreografija... Predstavlja eksplicitno prenošenje ideja u javnosti.
- **Teatar novina** predstavlja skup tehnika osmišljen tako da publici daje mogućnost transformacije novinskih članaka u pozorišnu scenu, koristeći različite strategije: dodavanje informacija koje su obično izostavljane od strane vladajuće klase; čitanje članaka u određenom ritmu (što predstavlja svojevrсни "filter" koji otkriva pravi sadržaj koji je često zamaskiran); paralelno

prikazivanje radnje iz vijesti pantomimom, dok se one naglas čitaju; konkretizovanje apstraktnih sadržaja vijesti na sceni...

- **Duga želja** je tehnika koja potiče od Teatra slika. Stavlja fokus na različite oblike internalizovane opresije. Putem ponovnog odigravanja situacija iz svakodnevnog života, otkrivaju se često nevidljivi elementi naših odnosa (emocije, mentalne prepreke, želje...) koji nam mogu biti ili od pomoći ili su nam smetnja u svakodnevnom nošenju sa različitim situacijama opresije.
- **Forum teatar** - (FT) kao tehnika prije svega koristi igre i vježbe za povezivanje učesnica/ka u procesu. Nakon toga, definiše se problem koji je bitan za učesnice/ke. Definisani problem se zatim iskazuje pozorišnim jezikom, te se kreiraju forum scene. Sljedeći korak je razvijanje likova i uvježbavanje scena. Forum scene su kratke scene u kojima je vrlo konkretno prikazan problem opresije i diskriminacije. Osnovnu strukturu FT čine Opresor, Potlačeni, Neutralni likovi i Džoker, koji je ustvari voditelj procesa. Nakon odigranih unaprijed pripremljenih FT scena u kojima potlačeni akteri/ke nisu uspjele/i da se dovoljno izbore sa situacijom opresije, publika bira scenu koja je ostavila najveći utisak i ona se ponovo izvodi. Tada kreće ključni dio FT - forumovanje u kom se publika aktivno uključuje. U bilo kom trenutku kada primjeti problem u sceni, osoba iz publike zaustavlja scenu, zamjenjuje neki od likova iz scene i praktično daje prijedlog sopstvenog rješenja. Jedini lik koji nije moguće zamjeniti je Opresor. Suština nije dobiti jedan ispravan odgovor, već otkriti što više mogućih odgovora. Publika može da predloži bilo koje rješenje, pokazujući ga na sceni - radeći, glumeći, režirajući, ali ne iz udobnosti svoje stolice. Augusto Boal je uveo termin Spect-actor koji se odnosi se na dvostruku ulogu osoba koje su uključene u proces i kao posmatračice i kao akteri/ke, jer i posmatraju i aktivno djeluju. Na ovaj način publika više ne delegira moć drugima da misle ili djeluju u njeno ime. Ona ima mogućnost da bude reprezent sebe, svojih mišljenja i stavova.

Slika 3: Augusto Boal, proces forumovanja i uključivanja publike u scenu

Teatar

nije sam

revolucionaran,

probu za

po sebi

ali predstavlja

revoluciju.

(Augusto Boal)

Ko je Augusto Boal?

Augusto Boal je rođen 1931. godine u Rio de Žaneiru, Brazil. Između ostalog, školovao se i u SAD-u gdje je studirao na univerzitetu Kolumbija u Školi dramskih umjetnosti. Tokom 50-ih i 60-ih godina prošlog vijeka bio je jedna od najistaknutijih ličnosti brazilskog, kulturno i politički vrlo angažovanog, pozorišta. Radeći sa Arena trupom van institucije teatra, krenuo je eksperimentirati sa novim oblicima pozorišta nikad prije viđenim u Brazilu, na

temu nacionalizma iz ljevičarske perspektive. Pored toga što je režirao klasične drame, držao je i svoj čuveni seminar iz dramaturgije koji je podigao čitav naraštaj mladih dramaturga/škinja i pisaca/spisateljica.

Smatrao je da je tradicionalni teatar opresivan, jer publika nema priliku da se izrazi, dok u njegovoj ideji teatra publika aktivno učestvuje. Radeći na smanjivanju diskriminacije određenih grupa, suzbijanju opresije i rješavanju socijalnih problema putem pozorišta, Augusto Boal je osmislio tehniku Forum teatar kao mjesto gdje ljudi mogu da uče kako da mjenjaju svijet. Započeo je eksperimentisanjem sa participatornim teatrom 50-ih i 60-ih godina XX vijeka dok je bio umjetnički direktor Arena teatra u Rio de Žaneiru. Izvan scene organizovao je izvedbe sa Arena trupom na ulicama, u fabrikama, sindikatima, crkvama, gdje god je bilo moguće doći do ljudi iz favela ili siromašnih četvrti Rio de Ženeira. Tokom 60-ih godina prošlog vijeka Boal počinje da oblikuje i razvija svoju ideju Teatra potlačenih, političkog teatra namijenjenog promjeni društvenih odnosa.

"Teatar potlačenih" je prva Boalova knjiga koja je objavljena 1971. godine u Brazilu. Iste godine, nakon vojnog državnog udara, bio je uhapšen i mučen, kao i mnogi drugi brazilski politički angažovani umjetnici/e. Međutim, uspio je izaći iz zatvora i pobjeći iz zemlje. Tehniku Forum teatra prvi je put primjenio 1973. godine u Peruu, u okviru programa opismenjavanja stanovništva, prepoznavši da medij pozorišta omogućuje nepismenima, neobrazovanima i potlačenima da izraze svoje stavove i uvjerenja. Boal je smatrao da samo potlačeni/e mogu

osloboditi potlačene. Baš sa tom idejom nastaje metoda Forum teatar.

Godine 1974. knjiga *"Teatar potlačenih"* izlazi u Argentini na španskom, a malo nakon toga Boal se seli u Francusku gdje djeluje sve do 1986. godine, kad se ponovno vraća u Brazil. Brojne radionice u evropskim zemljama, te njegove knjige prevedene na francuski i engleski jezik doprinijeli su širenju pojma i metoda Teatra potlačenih širom svijeta. Boal osniva nekoliko centara i trupa, a 1981. godine organizuje i prvi festival Teatra potlačenih. U to vrijeme Forum teatar postaje najuticajnijom tehnikom njegovog učenja. Svoju drugu, vjerovatno i najpopularniju knjigu, *"Igre za glumce/ice i ne-glumce/ice"*, objavljuje je na engleskom jeziku 1992. godine. Treća knjiga *"Duga želja"*, izdata 1995. godine, posvećena je razradi psihoterapeutskih aspekata raznih Boalovih tehnika. Posljednja knjiga *"Legislativni teatar"* izdata 1998. godine, rezultat je njegovih iskustava kao gradskog vijećnika u Rio de Žaneiru, gdje je radio na stvaranju boljih pravnih rješenja putem teatra i uključivanja građana/ki u proces odlučivanja. Augusto Boal je umro 2009. godine u Riju od leukemije, a iza sebe je ostavio bogato naslijeđe i riznicu znanja koja i nakon njegove smrti raste i razvija se.

**Forum teatar:
0 disciplini,
povjerenju
i igri**

02

A complex network of thin, light gray lines crisscrossing the lower half of the page, creating a web-like or starburst pattern that overlaps with the large number '02'.

Forum teatar – ja nosim promjenu!

Svrha Forum teatra je da promijeni prirodu odnosa u društvu, samo tkivo društva. Prepoznat je od strane UNESCO-a, kao zvanično "sredstvo za socijalne promjene" i danas se koristi u preko 70 zemalja svijeta u radu sa različitim grupama ljudi: mladima, osobama koje su preživjele rodno zasnovano nasilje, osobama koje žive u totalitarnim ustanovama (zatvor, psihijatrijske ustanove), marginalizovanim grupama, tj. osobama koje trpe opresiju i diskriminaciju na etničkoj, nacionalnoj, rasnoj, polnoj, rodnoj, seksualnoj i drugim osnovama. Osnovni cilj Forum teatra je ukazivanje na postojeći problem diskriminacije, opresije ili nasilja koji se prikazuje na sceni kroz priču potlačenog/e, osobe koja se nosi sa određenim životnim problemom. Danas postoje mnoge grupe koje se bave ovim vidom pozorišta i rade sa raznim zajednicama. Slobodno možemo reći da je Forum teatar jedna vrsta modernog socijalnog pokreta, koji čini da se ljudi pokrenu i uzmu aktivnu ulogu u sopstvenom životu.

*"Disciplina naše igre je vjerovanje da moramo da ponovo
ustopavimo pravo svakoga na dostojanstveno postojanje.
Vjerujemo u solidarnost. Teatar je jezik i kao takav može da se
koristi kako bi se pričalo o svim ljudskim odnosima,
a ne da bi bio ograničen samim pozorištem."*

(Augusto Boal)

Za projekat "Kroz okvire: Ka javnom prostoru transformacije, ljubavi i slobode" smo odabrale/i tehniku Teatra Potlačenih - Forum teatar za transformaciju naših iskustava kao LBT*IQA osoba u BiH. Forum teatar možemo posmatrati i kao svojevrsnu platformu za marginalizovane osobe kako bismo izrazile/i svoja osjećanja i teškoće sa kojima se svakodnevno susrećemo, te da naučimo kako da se i naš glas čuje. Cilj je razumjeti onoga/u ko/ja je potlačen/a, nad kim/ojom je vršena diskriminacija po bilo kom osnovu, ili se staviti u ulogu onoga/e ko/ja je Opresor, kako bi ga/je razumjeli/e i lakše djelovali na promjenu njegovog/njenog ponašanja u stvarnosti. Putem ovog metoda osobe mogu da na kreativan način istraže moguća rješenja problema. Bitno je da scene i problemi postavljeni u njima budu realni, te se na taj način kreira jedna

„socijalna laboratorija“ gdje možemo da isprobamo sebe u raznim situacijama i istražimo što više rješenja kako da se nosimo sa određenom situacijom ili odnosom. Suštinska težnja Forum teatra je da bude podsticaj za djelovanje u stvarnom životu kada se osobe suočavaju s istim problemom koji su obradile/i u FT sceni.

“Što se tiče ovih radionica u odnosu na neke druge mislim da je prednost u tome što naglašavaju našu svjesnost bivanja u prostoru i pozicioniranja tijela u njemu. Svojim sadržajem dosta podstiču na akciju, želju za ličnim doprinosom mene kao pojediniku u društvu, želju da budem dio društva koje ima u cilju rad na ostvarivanju socijalnih promjena, mijenjanju stavova i zakona radi poboljšanja položaja različitih društvenih grupa. Važno je raditi edukovanje i približavanje kako bi se shvatilo da biti drugačijim ne mora da znači nešto loše.”

(učesnica FT radionica)

Forum teatar – siguran prostor se gradi!

Važnost facilitatora/ke je ogromna u procesu Forum teatar radionica. Facilitator/ka mora biti dovoljno senzibilisan/a, kako bi se svi/e osjećali/e sigurno, te da je njihovo učešće cijenjeno i poštovano. Facilitator/ka je odgovoran/a za stvaranje klime povjerenja, jer je povjerenje ključni element koji ujedinjuje cijelu Forum teatar grupu tokom radionica. Facilitator/ka treba da kreira takvu sredinu u kojoj osobe vjeruju jedna drugoj i gdje se svako iskustvo jednako vrjednuje, što se u radu naše grupe pokazalo ključnim. Osnovni preduslov za ulazak u kreativni proces sa LGBT*IQA osobama je građenje povjerenja i sigurnog prostora.

On/a mora da podstakne učesnike/ce da budu uključeni/e u sve aktivnosti jer samo tako smo svi/e “jedan organizam”. U procesu povezivanja grupe važno je postaviti principe na kojim će grupa dalje funkcionisati. Ovo je takođe jedan od zadataka facilitatora/ke. Principi kojima se vodila naša grupa su:

- svi/e smo tu da bismo aktivno učestvovali/e,
- svako/a odlučuje za sebe,
- postavljamo, poštujemo i komuniciramo o granicama,
- iskustva se ne vrjednuju,
- aktivno slušamo jedni/e druge,
- asertivno komuniciramo,
- poštujemo tuđi identitet i integritet,
- svako iskustvo koje se podijeli u grupi je povjerljivo,
- svako fotografisanje i snimanje, te upotreba materijala su podložni saglasnosti učesnika/ca

Facilitator/ka treba da zadobije povjerenje učesnika/ca, a i da uspostavi povjerenje među samim učesnicima/cama. Pored toga, paralelno sa građenjem povjerenja unutar grupe, fasilitator/ka može procijeniti kakvi su uslovi rada kako na pojedinačnom, tako i na grupnom nivou za dublji ulazak u proces. Demir kaže: "Cilj je da stvorimo sigurno mjesto gdje ćemo kroz jedan dramski izraz dosegnuti svoje potencijale, jer vjerujemo da igra i kreativnost jedino mogu da pomjere granice, prvo na ličnom, a onda i na društvenom nivou." Kao grupa mi smo radili/e razne vježbe: fizičke vježbe, vježbe senzornog tipa; individualne, u paru, kao i grupne vježbe, vježbe improvizacije i vajarske vježbe. Sve one su nam pomogle da prevaziđemo strahove i inhibicije, da pomjerimo svoje limite i da se osjetimo ugodno sa samim sobom i sa drugima.

Slika 4: Zagrljaj, jedan od mnogih na FT radionicama

*Budući da sam već imala priliku da vidim kako izgleda koncept Forum teatar radionica te da sam oduševljena Anom i Demirom kao voditeljima i predavačima, punog srca želim nastaviti ove radionice koje smatram i vlastitim procesom otkrivanja novih stvari o sebi, rekonstruiranja ponuđenih društvenim normi i šemi, sazrijevanja vlastite ličnosti. Iskreno se nadam da će se taj proces i dalje nastaviti odvijati, a da ću njegove pozitivne aspekte nastaviti osjećati i dalje u svakodnevnom životu. Ovo nije tek radionica za LGBT*IQ osobe, već za sve one koji identitet promišljaju i percipiraju fluidno i koji dozvoljavaju vlastitom biću da pređe granice koje su mu nametnute.*

(jedna od učesnica FT radionica)

Forum teatar – Igramo se i stvaramo zajedno!

Forum teatar predstavlja skup igara i vježbi, kojima se učesnici/ce prvo opuštaju, dolaze u kontakt sa svojim tijelom, glasom, upoznaju druge i uče se da rade u timu. Demir Mekić, trener, ističe: "Kao metoda, Forum teatar podstiče učenje kroz igru što omogućava ljudima mogućnost da lakše komuniciraju, da vide stvari na drugačiji način i oslobode se od stereotipa." Pored toga, Demir objašnjava da "kroz vježbe i igre učimo kako da grupa bude jedan organizam koji raste, razvija se i djeluje na sceni." Dakle, igre i vježbe su vrlo bitne. Korisne su za "probijanje leda" među učesnicima/cama, stvaranje zabavne atmosfere i stimulisanje kreativnosti. Služe i za povećanje dinamičnosti i motivacije, kao i za fizičko zagrijavanje pred rad. Prisustvo Igre doprinosi građenju i povezivanju grupe, sticanju povjerenja, psihičkom opuštanju, te stvaranju dobre energije među učesnicima/cama. Osvježavanje tijela je jako bitno, jer pojedinci/ke moraju biti spremni/e da što više uđu u određene likove, da osjećaju svoje tijelo potpuno kako bi znali/e da ga na najbolji način koriste na sceni. Značaj Igre je u tome da se kroz nju ruše barijere, učesnice/i se opuštaju i rad je produktivniji.

Slika 5: Igra "Jato ribica" gdje se grupa učesnika i učesnica kreće sinkronizovano uz muziku

"Mašina" je primjer jedne od vježbi koju je naša grupa radila u procesu povezivanja. Jedna osoba proizvodi zvuk i pokret koji neprekidno ponavlja, na koji se druga osoba nadovezuje svojim zvukom i pokretom i tako se formira "mašina". Biramo zvukove i pokrete koji nam nisu naporni da ih ponavljamo duže. Ritam ponavljanja se ubrzava/usporeva. Zatim "mašina" ima emocije: dobila je sedmicu na lotu, zaljubljena je, "mašina" je seksi, "mašina" je bolesna i na kraju - lagano tone u san. Kroz ovu igru smo istraživale/i kako koristiti tijelo kao medijum za izražavanje, propitivale/i smo tjelesne granice i načine za oslobađanje kreativne energije kroz pokret.

Slika 6: Igra bespredmetne radnje gdje sve/i učesnice/i rade proizvoljnu repetitivnu radnju i trebaju zadržati koncentraciju uprkos distrakciji od strane jedne osobe

Jedan od izazova facilitatora/ke je pomoći učesnicima/cama da se opuste i pripremiti ih za rad. Međutim, još jedna važna odgovornost facilitatora/ke je da podrži grupu da pronađe smisao u svakoj aktivnosti. To i jeste svrha Igre - da svaka osoba otkrije skriveno značenje, metaforu. Često se smatra da su Igre same sebi svrha. Ali Igra nije "svrha", već "put" ka svrsi. Najbolji dio vježbe je njeno propitivanje - refleksija na prethodnu aktivnost, što je podjednako važno kao i sama vježba.

**Forum teatar:
0 disciplini,
povjerenju
i igri**

03

A complex network of thin, light gray lines crisscrossing the lower half of the page, creating a web-like or geometric pattern that overlaps with the large number '03'.

Mapiranje opresije nad LGBT*IQA osobama i definisanje problema

*"Kada govorimo o diskriminaciji i opresiji nad LGBT*IQA osobama, da bismo postavili/e problem na scenu, moramo doći do vrlo konkretnih situacija i iskustava iz života (postaviti problem na nivo institucije, zakona, porodice, vjerske zajednice). Ovdje je jako važno da se izbjegne generalizacija (uzimanje čitavog društva kao Opresora nad LGBT*IQA zajednicom), jer onda se ne bavimo problemom, već idemo u viktimizaciju. Ako se bavimo konkretnim problemima na sceni, onda za njih možemo i da ponudimo rješenje. U našem slučaju, nije realno da nudimo rješenje da položaj LGBT*IQA osoba bude "super". Neophodno je da osvijestimo šta nam je potrebno na mikro nivou da bismo se time i bavili/e. Ovakvim grupama treba otvarati nove mogućnosti za promjene, različite načine djelovanja, sa akcentom na mikro promjenu, jer poređenje sa nekim socijalno uređenim društvima može biti demotivirajuće."*, ističe Demir Mekić, trener FT.

Slika 8: Diskusija FT grupe u toku radionica

Prvo kroz diskusiju, te potom pojedinačno i u grupama definisali smo konkretne probleme koji nas lično dotiču, a odnose se na LGBT*IQA zajednicu. Teme koje su se pokazale kao bitne našoj grupi su: opresija na osnovu trans* i rodno varijantnih identiteta, etiketiranje/opresija i nasilje na osnovu roda i seksualne orijentacije, opresija unutar porodice, opresija od strane institucija društva (zakonodavnih, vjerskih, obrazovnih i sl.). Nakon definisanja problema razgovarali/e smo kako da problem konkretizujemo.

**Čime da zabilježim mijene osim
koji ništa ne znači ovoj**

Kako da me zapišu

**Čime da zabilježe mene osim
koje nešto znači ovoj**

Neću da me bilježe osmoslovno samo.

**Voda oslobađa: definicija, krajeva,
kojim žele utvrditi da je**

Tom igrom postojim, igrom

**Ja neću slovima: hoću cijelim bićem, hoću
u kojoj mi od preležanih ljubavi**

Hoću da čuju i vide svaki

hoću da se pokretnih

kamerom, govorom, trzajem

sobi koja me muči?

dok postajem?

kamenom, grčem, trenjem

osobi koju muče mucii?

Kad me nešto pitaju, ja bih radije da plivam.

polica, nadziranja sa obje strane

konačno ulovljena ženka.

postajem, ali opet slova samo.

zubima, kosom, noktima, hoću sobu

ne prave Excel tabele. Pa ih onda broje.

komad sastavljenog stakla,

odraza više ne boje.

(Smi Smi)

**Motivacija učesnice za Forum teatar radionice*

Specifičnosti rada sa LGBT*IQA osobama

Ključni element u našem zajedničkom mapiranju opresije i diskriminacije nad LGBT*IQA osobama je bilo povjerenje i podrška. Rad sa osobama iz LGBT*IQA zajednice, kao i drugim ranjivim grupama koje doživljavaju opresiju u zajednicama u kojima žive, zahtjeva posebnu senzibilnost u radu. Jedan od utisaka Demira, kao voditelja procesa je: *"Neki/e od učesnika/ca jako su osjetljivi/e na određene teme, dolaze na radionice sa željom da se otvore, i što je interesantno, sa željom za nekim terapijskim intervencijama, ili bar iskustvom koje će im biti terapijsko. Tu sam se trudio da teme, slike i materijal koji je bio previše za neke od njih, prosto zaokružim, odnosno da dam podršku. Posebnu pažnju posvetio sam poštovanju ličnih granica. Smatram da je osjetljivost na neke teme prirodna, no trudio sam se da učesnike/ce vraćam na aktivističku komponentu, te ih podsticao da pravimo strategije kako da promijenimo stanje stvari. Nastojao sam da ih izmjestim iz uloge žrtve i manjinske populacije. Smatram da su mnogi/e otišli/e osnaženi/e nekim saznanjima i mogućnošću da se uopšte izmjestite iz svoje pozicije."*

Jedan od izazova trenera i trenerice je bio sam pristup grupi koja je dio već zatvorene zajednice. *"Osjetljive grupe su već dovoljno getoizirane i dovoljno zatvorene, da morate da nalazite određene načine kako da pridete da bi bilo kakva vrsta materijala izašla. U smislu definisanja njihovih ličnih i društvenih problema i načina na koji one žele da se sa time bore. "*, zapaža Demir Mekić, trener FT. Pored toga, obzirom da su različite osobe učestvovala kroz cijeli proces, shvatili/e smo da svako/a od nas ima razvijen drugačiji nivo svjesnosti o nasilju. Demir tvrdi da *"kako se LGBT*IQA zajednica razvija unutar šire društvene zajednice, ima sličan prag tolerancije na nasilje kao i šira zajednica. Opresija i diskriminacija se nekad ne prepoznaje, ili kada se i prepozna, daje joj se manji značaj. Tako su neke lične priče opresije podjeljene kao „neproblematične“ ali uz vidljivu potresenost učesnika/ca koji/e ih dijele."*

Postavljanje problema

04

A complex network of thin, light gray lines crisscrosses the lower half of the page, creating a web-like pattern of triangles and polygons. The lines vary in length and orientation, some extending from the left edge towards the right, and others forming closed shapes.

Teatar slika

Postavljanje problema na scenu započeli/e smo korištenjem tehnike Teatra slika. Uz pomoć živih ljudskih „statua“ govorom tijela se kroz pozorišne tehnike predstavljaju relevantni pojmovi, teme, problemi, konflikti ili vizije, pojedinačno ili u grupama, te se na taj način dinamizuju, tj. oživljavaju. Tjelesnim pozicioniranjem u prostoru kreirali/e smo zaleđene slike koristeći ih kao deskriptivni alat. Jedna od tema kojom smo se bavili/e su odnosi moći u društvu. Ove slike smo čitali/e kroz perspektivu opresije nad LGBT*IQA osobama.

Kreiranje kratkih scena

Naredni korak je bio oživljavanje zaleđenih slika i kreiranje kratkih scena. Korištenjem ovog metoda učesnici/ce idu dublje u rješavanje postavljenog problema i definisanja njegovog uzroka. Cilj ovog dijela radionice FT je pronalaženje rješenja problema. Nekoliko priča iz iskustva učesnika/ca, koje smo oživjeli/e iz zaleđenih slika i postavili/e na sceni su se pokazale kao glavni materijal za krajnju predstavu.

Prva postavljena scena je napad na članove/ice Udruženja Okvir i druge LGBT*IQA osobe ispred zgrade Predsjedništva u Sarajevu 2013. godine. Razradili/e smo ovu scenu, uz pomoć saopštenja, novinskih članaka i ličnih iskustava članova/ica Udruženja, kako bi se što vjerodostojnije prikazala scena.

Slika 9: Zaleđena slika: napad na aktiviste i aktivistkinje Udruženja Okvir

Druga scena je inspirisana pričom jednog od učesnika radionica. U pitanju je scena gdje profesor na fakultetu svojim uvjerenjima brani institucionalne okvire znanja, tj. vrši diskriminaciju (u ovom slučaju opresiju, jer je sistem obrazovanja podržava), držeći lekciju o „bolesti“ homoseksualnosti. Gradacija scene od suptilnih iskaza profesora ka otvorenoj opresiji odlično su ukazale na opresivnost same institucije i moć nad znanjem koju posjeduje vladajuća struktura Opresora. Nakon ove scene još bolje smo shvatili/e strategije i mehanizme ove vrste opresije i tokom daljeg rada smo uspjeli/e da ponudimo rješenja za suprotstavljanje ovom Opresoru.

*Slika 10: Postavka učesnika/ca kao studenata/ica u sceni opresije
LGBT*IQA osoba u obrazovanju*

Jedna od zanimljivih vježbi u ovoj fazi rada je takođe bila kreiranje scene u kojima se prikazuju opresivne i diskriminatorne izjave političara i predstavnika vjerskih zajednica koje smo mapirale/i preko online izvora i novina. Zajednički smo otkrivali/e načine kako da poruke koje u sebi nose govor mržnje na sceni prikažemo transformisane kroz pokret, dajući im novi kontekst i emociju. Zadatak je bio te izjave uklopiti u slike opresije, kroz pjesmu, repovanje, recitovanje, reklamu, itd... Obzirom da su prethodne vježbe bile jako intenzivne i emotivne, ovo je bio način da se kroz humor izbaci teška energija, da se opustimo i da se na neki način izmjestimo iz uloga žrtve, kao i od problema kako bi shvatili/e paradoks i humor ovakvih izjava.

*"Po meni, prednost FT radionica su realne mogućnosti promjene položaja LGBT*IQa osoba na kreativnom, a opet ozbiljnom i odgovornom nivou."*

(učesnik na FT radionicama)

Vježbe u javnom prostoru

Naredna bitna vježba bila je „opipavanje pulsa šire zajednice o LGBT*IQa pitanjima“ koju smo radile/i u javnom prostoru u dva dijela. Prvi dio vježbe je bio kada smo se podijelile/i u tri grupe. Jedna grupa je čitala homofobne izjave političara i predstavnika vjerskih zajednica ljudima na ulici, te ih potom pitala šta misle o tome. Izjave smo skupile/i iz različitih on/line izvora i iz novina. Druga grupa je intervjuisala ljude sa pitanjem: "Da li bi ste pomogli na ulici ženi ili LGBT*IQa osobi koja je izložena nasilju, i kome biste prije pomogli?" Treća grupa je imala zadatak da samo posmatra načine ponašanja ljudi koji su predstavnici/ce političnog i pravnog sistema društva. Drugi dio vježbe je bio zadatak da se podijelimo u dvije grupe i nađemo određeno mjesto u javnom prostoru (ulici, parku, trgu) koje bi bilo pogodno za prikazivanje zaleđene ili pokretne scene. Slike smo kontekstualizovali/e tako što je jedna grupa prikazala opresiju u parku, pored zgrade Predsjedništva gdje je politika bila Opresor. Druga grupa je prikazala scenu pored kafića, gdje osoba sa LGBT* zastavom prolazi, dok joj osobe iz kafića dobacuju homofobne komentare.

Ono što smo postigli/e ovom vježbom je stavljanje problema u kontekst, nismo se samo izlozovano njime bavili/e. Cilj je da razumijemo zajednicu, kako bi je mijenjali/e, a to radimo mjenjajući sebe jer smo i mi dio šire zajednice. Nemoguće je da se ovi proces odvijaju odvojeno. Nedovoljno je baviti se problemima LGBT*IQa zajednice samo „u svoja 4 zida“, kao da šira zajednica ne postoji. Posebno važno i osnažujuće u kontekstu LGBT*IQa zajednice je izaći i zauzeti javni prostor i biti vidljiv/a.

*Slika 11: Vježba u javnom prostoru: Opresija nad LGBT*IQA osobama od strane medija, religijskog predstavnika, zakona i nasilnika*

*"Iskorak ka osvajanju javnog prostora je važan za svaku LGBT*QIA osobu, a mi kao grupa nosimo snagu zajedništva i hrabro izlazimo u javni prostor i zauzimamo ga, jer on pripada svima nama."*

(učesnik FT radionica)

Proces građenja priča i likova

05

A complex network of thin, light gray lines crisscrossing the lower half of the page, creating a web-like or starburst pattern that overlaps with the large number '05'.

Vježbe za ulaženje u uloge

Nakon što se naprave scene koje oslikavaju jedan od problema zajednice, s kojima se pojedinac/ka ili grupe suočavaju, scene se fiksiraju, uvježbavaju i grade se likovi. Opresor ili tlačitelj je osoba koji zloupotrebljava svoju poziciju moći, pri tom vršeći opresiju i diskriminaciju nad Potlačenim. Pored toga, postoje i Neutralni likovi.

Vježbe ulaženja u uloge podrazumijevaju i analitičko čitanje teksta. Tekst se izvodi sa različitim emocijama: izrazitom nezainteresovanošću, zatim uznemirenošću, ironijom, strahom, nepovjerenjem, hrabrošću... ili na bilo koji drugi način koji može pomoći akterima/kama da se usredotoče na jednu motivaciju ili osjećaj u postupnom građenju svojih likova i scena u kojima sudjeluju. Ove vježbe pomažu akterima/kama da otkriju nijanse koje u tekstu nisu bile toliko primjetne, izvuku ih na površinu, te o njima promisle i osjete ih. Isto tako ove vježbe im pomažu da izmisle nove riječi koje će moći ukalupiti u konačan tekst, kao i da ih pripreme za odgovore na buduće intervencije publike. Ove vježbe su korisne jer otkrivaju paletu svih mogućih nijansi lika koje se kasnije u njega integrišu. Takođe, akteri/ke pišu biografije likova, koje im pomažu da se bolje sažive sa likom i time se spremaju za "vruću stolicu" i forumovanje. "Vruća stolica" je dio foruma u kome publika nekom od likova postavlja pitanja o njegovoj/njenoj pozadini, ponašanju i motivaciji, ne bi li ga/je bolje upoznala.

Slika 12: Učesnici pišu biografije likova

Jedna od korisnih vježbi koju smo koristile/i je identifikaciju sa raznim predmetima (drvo, sat, rukavica, klavir), gdje smo na sceni improvizirali/e priče tih predmeta i tako se oprobavali/e u različitim pozicijama i emocijama. Pored vježbi za ulaženje u uloge naša grupa je pisala biografije likova i vježbali/e smo vruću stolicu kao pripremu za predstavu.

Saglasnost za transformaciju - u službi smo problema

Tokom scenske razrade naših ličnih priča, naš doživljaj prema njima se mijenjao. Otvorenost, saosećajnost i podrška od strane grupe, kao i postojanje sigurnog prostora bilo je ključno kako bismo uopšte mogli/e da podijelimo svoje lične priče, te da zakoračimo u proces ulaženja u uloge. Bila nam je važna svijest o tome da su priče koje smo postavile/i na scenu naša realnost koju svakodnevno živimo kroz svoje identitete. Obzirom da su sve priče bile autentične, posebno bitan aspekt je davanje saglasnosti u odabiru i postavljanju scena. Naime, osoba koja je proživjela priču koju je podijelila sa grupom, prije svega odlučuje o saglasnosti tj. da li želi da se scena postavi. Potom, odlučuje da li želi da učestvuje u toj sceni ili da posmatra sa strane. U slučaju ako je osobi preplavljujuće iskustvo, osoba se može izmaknuti, pogledati scenu dok je izvode druge/i učesnice/i. S druge strane, ako želi dalje da još na direktniji način preradi iskustvo, može odabrati da bude protagonista/kinja. Bile/i smo vrlo obzirne/i i brižne/i jedne/i prema drugima, te smo za dvije različite priče pokušale/i oba pristupa.

Ono što je suština je da kada emotivno proživljavamo scenu, jeste da osim što nam je teško psihološki, možemo osjetiti i tjelesne manifestacije tog emotivnog proživljavanja. Podržale/i smo jedne/i druge u postavljanju granica kada nam je previše, te smo zaustavljale/i scene i uzimale/i vrijeme za sebe. Bitno je spomenuti da nam je bilo osnažujuće da prepoznamo i pustimo ljutnju, tugu i/ili bijes iz sebe, da imamo saosjećanja jedne/i prema drugima. Kroz igranje i uvježbavanje osjetljivih scena pomjerali/e smo granice i osnaživali/e se. Važno je osvijestiti ove impluse i o njima u grupi razgovarati i tako zajednički pronalaziti načine kako da ove teškoće prevaziđemo.

"Definitivno su sve aktivnosti ostavile svojevrnog traga na meni, počevši od moje spremnosti da budem otvoren prema sebi i drugima, pa do neočekivane revolucionarne volje da mijenjam stanje."

(učesnik FT radionica)

Pored toga, sve nas je vodilo saosjećanje prema Potlačenom, jer nam je blisko iskustvo opresije i diskriminacije. Čitanja scena kroz lična iskustva, kao i emotivno odvajanje od njih, posebno od uloge Opresora - bio je jedan od osnovnih izazova. Svijest o tome da smo mi u ovom stvaralačkom procesu u "službi problema" koji postavljamo na scenu, jako je važna, jer nam pomaže da se odvojimo od čitanja scena kroz lična iskustva. To odvajanje nikada nije potpuno, jer će uvijek biti nešto što će nas dotaknuti emotivno. Upoznavanje i prihvatanje Opresora kao energije koju sve/i posjedujemo u sebi je neophodno kako bismo ga razumijeli/e i autentično odigrali/e na sceni. Kada govorimo o agresiji koja se ispoljava pri građenju uloga Opresora, važno je naglasiti da agresija i nasilje nisu isto.

Kada smo razgovarali o scenama, došli smo do zaključka da je podrška Potlačenom ključna. Propitivali/e smo značaj te podrške i kako se Potlačeni osjeća kada je dobije. Bilo nam je važno da sve/i integrišemo taj autentični osjećaj podrške i da ga ponese sa sobom. Jedna od vježbi je bila vježba davanja i primanja pozitivne energije gdje smo razmijenile/i međusobnu podršku i integrisale/i osjećaj sigurnosti. U toj vježbi zatvorenih očiju, dišući duboko, kroz dodir razmjenili/e smo lijepu, podržavajuću energiju jedni/e sa drugima i na taj način osjetili/e koliko smo zapravo snažni/e.

"Meni je iskustvo rada sa svima vama jako poučno i učvrstilo mi je stavove da se još žustrije borim za ono što mislim."

(učesnica FT radionica)

Forum teatar i psihodrama

Forum teatar nije oblik psihoterapije, već pozorišna interaktivna igra. U forum scenama ne obrađuju se dublji psihološki problemi već problemi komunikacije u odnosima moći, najčešće razni oblici nasilne komunikacije ili bilo kakav oblik opresije. Augusto Boal, osnivač Teatra potlačenih, opresiju definiše kao odnos moći u kome nema dijaloga, već postoji samo monolog. On je smatrao da kada *"dijalog postane monolog - počinje opresija"*. Forum teatar je moćan alat za transformaciju monologa u dijalog. Ako gledamo etimološki, *theatron* je grčka riječ koja označava mjesto na kojem mirno sjedimo i pasivno primamo sve što nam stiže sa pozornice. Teatar potlačenih je *praxitron* -tron znači mjesto, a praxis radnja. Često se Forum teatar ne smatra "pravim" teatrom. Ali on zapravo on ide u samu srž teatra - ljudsko biće. Augusto Boal je želio da pokaže da se svi/e možemo baviti umjetnošću, da smo svi/e mi umjetnici/ce. Forum teatar nam pomaže da razvijemo svo znanje i iskustvo koje posjedujemo i da ostvarimo sav svoj potencijal.

U toku našeg procesa ulaženja u uloge i njihovog građenja, koristili/e smo i alate psihodrame kao akcionog metoda. Ovdje nam je značajan doprinos dala Vida Đokić, psihodramatičarka u edukaciji, iz Beograda:

"Važno je reći da psihodramske intervencije u forum-teatarski proces koji mi prolazimo, nisu terapijske. To je vrlo bitno da podvučemo, jer sve ovo je zagrijavanje, vježbe tjelesnog kontakta sa samim sobom, vježbe gdje saznajemo kako se osjećamo u prostoru, sa temama kojim se bavimo, sa Forumom...

Na nekom nivou da se razigramo za ulaženje u uloge koje ćemo imati u predstavi. Psihodrama je vrsta psihoterapije, ali je istovremeno i jedan set tehnika i metoda za rad na sebi i za bavljenje raznim temama: otkrivanje drugih, sebe, životnih uloga i vrlo je društveno angažovana."

Javna forum teatar radionica na Pravo Ljudski Film Festivalu

U toku trajanja naših trećih Forum teatar radionica, bile/i smo pozvane/i da održimo Forum teatar radionicu na Pravo Ljudski Film Festivalu u Sarajevu. Bilo nam je jako drago da su naši napori i kreativni rad bili prepoznati te da nam je ukazano povjerenje, podrška i otvoren prostor od strane Pravo Ljudski Film Festivala. U trenutku kada smo zakoračile/i u proces građenja likova i ulaženja u uloge, dobili/e smo priliku da neke od scena koje smo vježbali/e postavimo na scenu u Art kinu Kriterion. Obzirom da smo u tom trenutku bili/e na sredini našeg kreativnog procesa, izlazak u javni prostor, te opipavanje pulsa publike u odnosu na scene koje smo im prikazali/e, vrlo je značajan trenutak u građenju FT predstave.

“Ono što je meni najinspirativnije za ovu grupu je koliko su vam

dinamični mozgovi, koliko ste aktivni, koliko imate želje za djelovanjem i

koliko je snažno vaše buđenje.

Mene to inspiriše da se još više borim protiv te datosti

pasivnog posmatrača.

Ljudi, hvala vam!”

(Ana Isaković, voditeljka FT procesa)

Příče

06

**“Mene je najviše inspirisalo
što se u Forum teatru
moć daje pojedincu/ki
da iznese svoje mišljenje na sceni
i tako pokrene promjenu.”**

(učesnica FT radionica)

Kroz predhodni rad prvo sa zaleđenim, a onda i kratkim živim scenama, polako smo gradili/e i na scenu postavljali/e dijelove naših priča. Priče koje su postavljene na scenu su fragmentarne: nastale su od različitih ličnih priča podijeljenih u našoj grupi. U daljem toku kreativnog procesa, oblikovali/e smo i uvježbavali/e priče i međuscene koje su dio naše FT predstave. Za građenje međuscena tokom cijelog procesa prikupljale/i smo materijal - naše lično stvaralaštvo i izjave političara i predstavnika vjerskih zajednica, kojeg smo u građenju predstave koristile/i kako bi ona imala svoj tok. Trudili/e smo se da iskoristimo pun kreativni potencijal naše grupe, kako bi smo se predstavili/e publici na autentičan, kreativan i iskren način. Zvuk koji je autorski uradio za našu predstavu Dino Aganović (Hibrid) važan je segment scenske postavke. Zvuk je doprinio stvaranju atmosfere na predstavi, te je pored toga imao ulogu podrške akterima/kama prilikom prelaza iz jedne scene u drugu.

Prva priča - Markova priča

Prva scena prikazuje Markove roditelje. Odnosi moći su jasni - otac je dominantan, patrijarhalni muškarac, a majka sve vrijeme pokušava da mu udovolji. U isto vrijeme, prikazana je opresija nad Markom od strane njegovog starijeg brata. Brat mu prijeti da će ga autovati roditeljima, što Marka potiče da se sam autuje i to rezultira nasiljem od strane oca. Iz scene se vidi da je majka odranije znala, te pokušava da Marka zaštiti od oca. Nakon autovanja, Marko odlučuje da napusti roditeljski dom i ode u drugi grad. To saopštava majci, koja sebe vidi kao žrtvu okolnosti i činjenice da joj je sin gej. Marko pokušava da dobije njenu podršku i razumjevanje, no bezuspješno. U završnoj sceni odlazi u drugi grad, gdje dobija podršku prijatelja.

Za međuscenu ove priče smo koristile/i stih poezije jednog od učesnika. Nakon svoje priče, Marko, stojeći na sredini scene izgovara: **"Teško dišem, kad umorim se legnem i prespavam revoluciju"**. Jedno po jedno, pridružuju mu se ostali/e učesnici/ce, horski izgovarajući stih i formirajući istovremeno svojim tijelima jedan organizam, koji teško diše. Međuscenu prati zvuk u koje je dominantno teško disanje koje se ubrzava kako međuscena ide ka kulminaciji.

Slika 13: Postavka prve scene Markove priče

Nakon postavljanja ove priče na scenu razgovarali/e smo o različitim nivoima opresije - brat, otac, majka. Dok je agresija oca otvoreno iskazana, kod majke imamo taj "žrtveni matrijarhat"¹ - majku koja je istovremeno i potlačena, ima neku moć i tlačitelj je. U diskusiji je istaknuto da je scena emotivno nabijena, te da se vrlo lako identifikovati sa Potlačenim. Došli smo do zaključka da je za dijeljenje i postavljanje na scenu jedne ovakve priče bila potrebna hrabrost. Osoba koja je podijelila priču je istakla da su podrška i postojanje sigurnog prostora bile ključne za iznošenje ove emotivno neprerađene priče. Složili/e smo se da većina nas kao LGBT*IQA osobe ima slična iskustva koja nas povezuju i ujedinjuju u solidarnosti i saosjećanju.

Druga priča - Filipova priča

Ova priča govori o diskriminaciji trans* osobe od strane kolega na fakultetu koji postavljaju pitanja o transrodnosti na jedan agresivan i neprimjeren način. Priča nosi snažnu poruku o tome kroz šta svakodnevno prolazi jedna trans* osoba u društvu koje je puno predrasuda, diskriminacije i opresije.

"Ne, nije ok da kažete da vam je čudno da se "naviknete" da se nekome "odjednom" obraćate u nekom "drugom" rodu.

Ne, nije ok da pitate zašto to neko "želi".

Ne, nije ok da pitate šta želi da radi sa svojim tijelom.

Ne, nije ok reći: e pa ja mislio žensko.

Ne, nije ok reći: e pa ja mislio muško.

Nije ok, pitati šta ću reći djetetu kojeg još i nemam.

Nije ok zasipati nekog pitanjima, ni kad vam se čini da je isti ok s tim.

Nije ok smijati se.

A ono osnovno, osnovno i ljudsko što ja kao trans osoba mogu da vam kažem jeste da

¹ Marina Blagojević, sociološkinja, smatra da je osnovna odlika mikro matrijarhata žrtveni stav žene – da one svoju dominaciju ostvaruju sopstvenim odricanjem. Ona nalazi u literaturi brojne primjere koji potvrđuju postojanje ženske "žrtvene" tradicije u našoj kulturi, a uz to otkriva i niz okolnosti koje podstiču ponovnu pojavu takvog odnosa prema porodici i životu. Smatra današnje "žrtveno herojstvo" koje ženama daje osjećanje nadmoći razlogom što one ne zahtjevaju posebna prava ni posebnu zaštitu.

*poštujete nečiji rod, zamjenice koje želi da koristi, da zaboravite, ako ste znali,
i da ignorirate sva imena koja možda "znate", a koja osoba sama ne želi da koristi.
Ono što vam mogu reći kao trans osoba, i kao aktivista, da nijedna trans osoba nije ista.*

*Da im pored individualnog doživljaja roda
nisu iste ni preference kroz koji stepen tranzicije žele da prođu.
Trebalo da znate da je tu u pitanju i lična i društvena i fizička tranzicija."*

(dio Filipove priče)

Treća priča - Na granici

Scena počinje tako što grupa LGBT*IQA osoba (uključujući i aktiviste/kinje Udruženja Okvir) šeta ulicom pjevajući pjesmu "Aj, Karmela", nakon čega biva fizički napadnuta ispred zgrade Predsjedništva u Sarajevu od strane 10 - 15 nepoznatih osoba koje su uzvikivale parole: "Ubij pederal!" i "Pola stranci - pola pederi!" Na megafon se čita saopštenje za medije povodom napada.

U drugoj sceni jedna od osoba koja je preživjela napad izložena je diskriminaciji i opresiji na osnovu rodnog identiteta od strane policijske službenice na graničnom prelazu. Prilikom kontrole prtljaga i ličnih stvari, koja se dešava u izolovanoj prostoriji na graničnom prelazu, a nakon dužeg ispitivanja, policajka kod osobe kojoj je u ličnim dokumentima označen ženski rod, pronalazi "muški" veš. Nakon toga policijska službenica insistira da se osoba potpuno skine, kako bi "utvrdila identitet osobe". Osoba se žustro protivi i odbija. Osoba istupa prema publici, izvodeći autorski tekst "Defragmentacija identiteta".

**Ovo tlo je natopljeno
Masakrom i krvlju
Apaurinima sjećanja
Luđačkim smijehom
Masteringom disocijacije
Sirotinjskom tišinom**

Stranačkim podmlatkom
I još masnijim turbo folkom

Slijepim svjedočanstvima
Nečistom krvlju pedera i lezbejki
Kukastim krstovima
Krvavim mjesecima i zvijezdama
Zelenim mačevima, bogovima i očevima

Ovo tlo je natopljeno
Kolonizatorskim fantazijama
Bar kodovima ispisanim na kostima
Maskama
Kraljevima i pijunima OHR-a, OSCE-a, UN-a, etcetera, etcetera

Privatnim fakultetima, babinim sinovima, vilama

Ovo tlo je natopljeno
Menadžmentom sjećanja
Menadžmentom ljudskim životima
Menadžmentom kostima

Blejanjem u prazno
Trzajima
Asocijacijama preživjelih
I odlascima na brodove, na ratne poljane
U Siriju, Irak, Afganistan
Gdje se goli život mjeri američkim dolarima

Ovo tlo je natopljeno
Heroinskim ranama
Lancima zarobljeništva
Lancima sjećanja

Kao međuscenu nakon ove priče, koristili/e smo elemente Teatra novina, baveći se diskriminatornim, homofobnim izjavama političara i predstavnika vjerskih zajednica. Izjavu mitropolita Amfilohija **“Svako stablo koje ne daje ploda, siječe se i u oganj baca.”** smo transformisali u komični oblik reklame sa primjesama erotičnosti.

Za ovu priču je posebno bitno bilo razumjeti Opresorku. Rečenica policajke kada prilikom pretresa u torbi pronade bojice “I ja sam nekad htjela da studiram na Akademiji likovnih umjetnosti, a sada evo radim ovdje na granici kao policajka” nam otvara prostor za razumijevanje nje kao Opresora. *“Kroz tu izjavu uviđamo njene strahove, neispunjenost, slabost.... To nas vraća na realitet ove osobe. Mislim ako sagledaš ovu Opresorku, njeni postupci su toliko opresivni da možeš da vidiš njenu slabost kroz sve to.”*, objašnjava Demir Mekić, te nastavlja: *“Ovdje govorimo o ličnim zabranama, o Opresoru koji je normirao sam sebe (tipa “biću policajka, neću se baviti umjetnošću”). Da li je ona u boljoj poziciji zato što mrzi svoj posao, ne radi ono za šta je bila talentovana, ili osoba koja nailazi na ovakve ljude, a trudi se da živi slobodno? Uvijek možemo biti društveno ispravni/e i isfrustrirani/e. Važno je osvijestiti da imamo izbor u životu. Izbor nam daje moć. I zato je završetak scene jako bitan - suprostavljanje, nepristajanje na takav život.”*

Četvrta priča - Damirova priča

Ovo je priča o diskriminaciji na fakultetu i opresiji u porodici. U prvoj sceni profesor u svom predavanju homoseksualnost definiše kao “bolest koju treba liječiti radikalnim metodama, kao što su elektrošokovi”. Dvoje studenata se pobuni protiv tih radikalnih metoda, dok neki drugi studenti podržavaju profesorov stav. Takođe, verbalno napadaju dvoje studenata koji se bune. Nakon kraće rasprave, profesor izbacuje sa predavanja studente koji se protive njegovim stavovima. U drugoj sceni Damir, jedan od dvojice studenata koji se pobunio protiv stavova profesora, podršku pronalazi u jednoj LGBT*IQ organizaciji iz čije biblioteke posuđuje knjigu o LGBT*IQa pravima. U trećoj sceni otac pronalazi tu knjigu kod svog sina, te ga optužuje da je gej. Nakon kraće rasprave i bezuspješnih pokušaja Damira da oca razuvjeri, on biva izbačen iz roditeljskog doma. U posljednjoj sceni Damir se vraća u LGBT*IQ organizaciju, gdje dobija podršku. Priča završava međuscenom, koreografijom učesnika koja oslikava odnose između očeva i sinova pjesmom i video uratkom “Aladža” u izvođenju Bože Vreće.

Slika 14: Uvježbavanje koreografije za završnu scenu Damirove priče

Treća scena u ovoj priči većini nas bila je potresna. Razgovarale/i smo o specifičnosti autovanja koje ne dolazi od nas samih, tj. kada nas druge osobe, situacija ili okolnosti autuju, najčešće na način ili u trenutku kada mi sami/e nismo na to još uvijek spremni/e. U diskusiji smo zaključili/e da kada se postavlja ovakva vrsta problema na scenu, uloga publike je vrlo značajna, jer je podrška Potlačenom. Ta podrška se ogleda u nuđenju različitih rješenja za problem u sceni. Na ovaj način transformišemo scenu, što i jeste snaga Forum teatra. Osnažujemo se i kroz to što pomjeramo svoje granice imenovanjem i iznošenjem problema na scenu.

Manifest

Želim da poljubac na ulici nije rizično ponašanje.

Želim da me prestanete pitati šta će meni gej prijatelji.

Želim da moja porodica nije homofobna.

Želim da nema diskriminacije unutar zajednice.

Želim da mi se ne oduzima pravo na vjerski identitet.

Želim da sa svojim partnerom koračam slobodno, bez straha.

Želim da mogu poljubiti svog dečka na ulici.

Želim da mogu biti aut na poslu a da ne dobijem otkaz.

Želim pravo na sebe.

Želim da svi biramo ljubav.

Želim da živim bez straha.

Vježbati, vježbati, vježbati...!

Kada su priče postavljene i definisane, kreće se u uvježbavanje. Ono podrazumijeva probavanje i uigravanje na sceni iznova i iznova i iznova, te je svojevrsni lijepak, cement koji drži izvedbu skupa. Ovo je korak u kome akteri/ke "kliknu" jedni/e sa drugima (upoznaju kako se ko/ja kreće po sceni, ponašanja jedni/a drugih/e, saživljavaju se sa scenom). Vježbe za glas i koncentraciju doprinose kako privikavanju aktera/ki na scenu i prostor, tako i podsticanju osjećaja prisutnosti i bivstvovanja u trenutku, te svakom akteru/ki pomažu da bude autentičan/a i prenese publici što iskrenije emocije.

Za opuštanje mišića lica i vježbanje govornog aparata koristile/i smo našu omiljenu vježbu "kao u oazi, kao i u auli", izgovarajući to horski, uz mijenjanje intenziteta i brzine govora. Pored energetske i motivacione vježbe, prije predstave prolazili/e smo kroz ciljeve predstave i razloge zbog kojih smo riješili/e da učestvujemo; razmotrili/e moguće intervencije publike, kako će ona reagovati; prošli/e kroz pravila forumovanja sa Džokerom; pripremili/e scenu (čitav prostor) i rekvizite.

Forum teatar predstava "T0"

07

A complex network of thin, light gray lines crisscrosses the lower half of the page, creating a web of overlapping triangles and polygons. The lines vary in length and orientation, some extending from the left edge towards the right, and others forming closed shapes. The overall effect is a sense of dynamic, interconnected geometry.

Promjena počinje od nas

"U klasičnom pozorištu svaka predstava je određena društvenim kontekstom tog vremena. Institucionalno pozorište je često veoma obazrivo prema društvu i nekim marginalnim temama..... Na primjer, Breht je najglasnije prekinuo sa pozorišnim iluzionizmom. Mislim da mi često utonemo u tu realnost, a da nikako ne delamo spolja, nego se samo prepustimo toj nekoj magičnosti teatra. Kako je Breht sam govorio "Ne budite tako romantični!", tokom gledanja predstava. A meni je Forum teatar ona krajnja instanca, konkretna materijalizacija Brehotvog učenja."

(Ana Isaković)

Zvuči jednostavno, zar ne? Na prvi pogled, Forum teatar može da izgleda kao običan teatar. Ali to nije bilo kakav teatar, to je forum. To znači da sama predstava nudi publici priliku da promjeni ideje i mišljenja. Kako se ovo sprovodi u praksi? Obično idemo na predstavu jer nam se sviđa tema, postavka, glumci/ice. I tačno znamo šta treba da uradimo: kupimo kartu, pripremimo se za pozorište, i kada se nađemo u pozorišnoj sali lijepo sjednemo u tišini u svoju udobnu fotelju i čekamo da vidimo šta su nam glumci/ice pripremili/e. Ali šta bi bilo ako bi u jednom trenutku ustali/e i otišli/e na scenu i i sami/e postali/e glumi/ice? Šta više, umjesto da igramo kako je napisano u scenariju, mi mijenjamo situacije sa kojima se ne slažemo, komuniciramo sa drugim likovima, stvaramo nove situacije, iznosimo nove perspektive i kreiramo drugačiji završetak. Zvuči fantastično, zar ne? Ma koliko nevjerovatno zvučalo, tako nešto zaista postoji i prakticira se putem Forum teatra. Princip je jednostavan - zašto bi teatar trebalo da ima jasnu granicu između glumaca/ica i publike kada može da učini mnogo više? U trenutku kad publika postaje glumac/ica, fantazija na sceni se susreće sa realnošću. Na taj način, teatar silazi sa scene među publiku; mješa se sa njihovim životima i stvara novi produkt, sa nepoznatim završetkom. Realnost svakodnevice bez svjetla idealizacije ima svoju sopstvenu radnju, ljepotu i kompleksnost. Dio realnosti se iznosi na scenu da bi bio propitivan i transformisan od strane ljudi koji je

zapravo i žive - publike.

Forum teatar se fokusira na trenutke i situacije koje ljudi svakodnevno žive, a na koje ne obraćaju posebnu pažnju. Teatar nudi učesnicima/ama mogućnost da posmatraju tragičnu situaciju kao skriveni/e svjedoci/kinje i razumiju kuda neznanje, predrasude i diskriminacija vode. Samo, ovoga puta mogu da uđu i kažu "Stop, ovo nije u redu!" Scena koju je publika odabrala se izvodi iznova predstavlja njihovu šansu da postanu akteri/ke i promjene je, unoseći nove stavove i dijaloge kako bi popravili/e ono što ne valja. Forum teatar želi biti bliže ljudima što je više moguće, te mu nije potrebna pozorišna sala. Čak mu nisu potrebne ni profesionalni/e glumci/ice. Mala grupa veoma motivisanih osoba, minimalna postavka, te osnovno znanje o Forum teatru - osnovno je što je potrebno da bi se napravila FT predstava. Sve ostalo je improvizacija.

Slika 15: Poster Forum teatar predstave "TO"
(KONCEPT DESIGN)

O nazivu "TO"

Ime naše predstave - "TO" ima dvostruko značenje. Ono pozitivno nastalo je spontano, kada nas je trener ohrabrio nakon dobro izvedenih scena govoreći: "To, to, to, tako treba!" Drugo, pežorativno značenje vezano je za to što često možemo čuti (auto)homofobične osobe da za sebe ili druge govore "to" umjesto da imenuju određeni identitet. U našem jeziku obraćanje osobama u srednjem rodu jednine uglavnom ima pogrdno značenje, te se često koristi kao pogrdan način odbijanja imenovanja osobe kao lezbejke, gej, biseksualne, trans, interseks i kvir. Inspiraciju za naziv predstave pronašli/e smo i u istoimenoj pjesmi jednog od učesnika.

TO

Ako ikada postanem, tvoja pokazna zamjenica – TO
i ako te ikada na moj spomen preplavi crvenilo,
ako ikada tvoje gađenje utopi moje tijelo,
pa postanem topovsko meso za masne ljude,
ne zaboravi, da su renesansne slike i skupi klaviri,
tek stvari kupljene novcem,
i da oni, što im se dive, nisu bezgriješni,
kao ni ja,
kao ni ti.

Ako ti ikada, jezik se prelomi, govoreć o meni,
kao o nekome ko je negdje TAMO,
neko TO ili ONO,
sjeti se,
samo se sjeti,
da ti si ta, što lomila si kosti,
do iznemoglosti,
krvarila,
krvarila,
krvarila.

...

Autor: M.H.

Premijera Forum teatar predstave "TO" u Art kinu Kriterionu

Forum teatar predstava može biti bilo kog stila: realistična, simbolična, ekspresionistička, samo ne smije biti iracionalna ili surealna. Smisao predstave je razviti diskusiju koja je bazirana na realnim situacijama, Forum teatar i jeste mješavina umjetničke izvedbe i diskusije. Svaki lik mora imati specifične replike, a svaka scena treba da bude reprezentativna i veoma ekspresivna kako bi publika lako mogla da ih identifikuje. Premijeru naše Forum teatar predstave "TO" smo izvele/i 12.2.2016. godine u prostorijama Art kina Kriterion gdje je došlo oko 100 osoba. Ukupno 20 kreativnih osoba je učestvovalo u produkciji, skupa sa trenerom i trenericom: Demir Mekićem i Anom Isaković.

Slika 16: Scena sa premijere predstave

Pravila forumovanja

Ne postoji bolji način da se razgovora o realnosti od interakcije sa publikom, gdje ona ima priliku da kaže kako je doživjela i razumjela postavljene scene. Forum teatar je, prije svega, alat za društvene intervencije. Nudi publici jedinstvenu mogućnost da kreira i izmjeni realnu situaciju, da promjeni kraj, kao i čitavu scenu od samog početka i da posmatra šta se dešava nakon svake intervencije. FT predstava je poput laboratorije u kojoj se svakodnevna iskustva transformišu ka pozitivnom svršetku. Ovaj cijeli proces interakcije sa publikom naziva se *forumovanje*.

Kada je predstava pripremljena i izvedena, sa svim scenama i likovima, važno je postaviti neka pravila, osobito vezano za drugu izvedbu, kada publika zamjenjuje aktere/ke. Kada se završi prva izvedba, na scenu dolazi Džoker. To je osoba koja vodi cijeli proces i u predstavi ima ulogu facilitatora/ke. Džoker je posrednik/ca između aktera i publike, motiviše publiku da uzme učešće u scenama, te postavlja relevantna pitanja za problem i otvara diskusiju.

Jedno od osnovnih pravila Forum teatra je da Opresor ne može da bude zamjenjen. Cilj je postaviti na scenu realne situacije i ohrabriti publiku da nađe način da odreauguje na postojeće negativne dijelove koji su im prikazani. Mijenjati Opresora znači eliminisati negativne aspekte od samog početka, a ne adaptirati se na postojeću situaciju, što bi bilo magično rješenje. U toku intervencije osoba iz publike, svi ostali akteri/ke se drže svojih uloga. Opresor mora da improvizuje i trudi se da po svaku cijenu održi nadmoć svoje uloge. Važno je da scene ostanu što realnije. Kao i u stvarnom životu - promjena iz lošeg na bolje zahtjeva mnogo vremena. To je igra između likova: osobe iz publike (novi akteri/ke) se trude da unesu promjene, a aktere/ke je teško ubjediti. Ako osoba iz publike odustane onda mora izaći sa scene. To znači da se scena završava kao i prvi put. Sada neka druga osoba iz publike može reći "Stop!" i isprobati neki drugi pristup. Na taj način se na scenu uvodi novo rješenje i sve se može promijeniti. Nakon svake intervencije Džoker traži validaciju publike. Publika je ona koja odlučuje da li je intervencija bila realistična ili nije, da li predstavlja kratkoročnu ili dugoročnu strategiju rješavanja problema.

Diskusija sa publikom nakon FT predstave "TO"

Nakon odigrane predstave "TO" Džoker, Demir Mekić, započeo je diskusiju sa publikom komentarima na odigrane scene. Publika se složila da su priče jasne, realne i aktuelne. Džoker zajedno sa publikom sumira svaku od priča pojedinačno. Diskutuju koja je priča ostavila najveći utisak i sa kojim se likom najviše empatiše. Značajno za svaki stvaralački proces u Forum teatru je prepoznavanje priča od strane publike, jer je to refleksija akterima/kama koliko su bili/e jasni u izvedbi i šta je publika doživjela, koje emocije su priče izazivale.

*"Mene su priče pogodile, a bilo je i smiješnih situacija...
Jako hrabro, naježila sam se par puta."*

(komentar osobe iz publike)

Markovu priču prepoznaju kao priču o autovanju sa nasilnim ishodom i podržavajućim završetkom.

Filipova priča nije osmišljena tako da ju je moguće forumovati. Neke od osoba iz publike su se prepoznale u ovoj priči, te je okarakterisale kao najrealniju i najpotresniju priču.

Priča Na granici je ocijenjena kao "najmučnija", "najogoljenija", "najbolnija" jer osoba konstantno pita zbog čega je tu drže, dok policajka prilikom ispitivanja i pretresa na svako pitanje odgovara: "Sve je ok, ovo je rutinska kontrola". Nekima je priča bila iznenađenje, jer znaju za situacije sa roditeljima, za nasilje na ulici, dok im je ovakav vid diskriminacije na rodnoj osnovi na graničnom prelazu od strane službenika/ce šokirajući i nepoznat. Bilo je i primjera da su osobe iz publike prošle i prolaze isto iskustvo prilikom prelaska granice. Jedan od komentara osobe iz publike je bio: "Mene nije začudilo jer često to doživljavam. I uvijek moram da se skinem, to nije izbor."

Damirova priča - Neke osobe su ovu priču doživjele kao najsnažniju, jer prikazuje slučajno, prisilno autovanje u porodici. Iznijet je stav da je otac u ovoj priči tipičan za naše društvo, te da je needukovan, homofob i plaši se mišljenja

okoline. Čulo se i mišljenje koje poziva na razumijevanje oca kao tlačitelja: "Ali možemo mi sad da mrzimo i da diskriminiramo oca, ali to je osoba koja nije edukovana i koja ne razumije." U razgovoru o ovoj priči, razvila se živa diskusija u publici. Mišljenja su bila podijeljena, te su neke osobe osporavale stav da oca kao Opresora treba razumijeti govoreći da bio on kao roditelj trebalo da bude tu za svoje dijete. Osoba koja poziva na razumijevanje oca kaže: "kako ćemo mi zahtijevati razumijevanje, ako razumjevanja nećemo dati?" Taj stav je podržan tvrdnjom da "bez obzira na sve što od njih preživljavamo i roditelji su ljudi". Diskusija se potom okreće ka prvom dijelu priče, odnosno, diskriminaciji na fakultetu. Postavlja se pitanje da li se priča zaista dogodila na način na koji smo je postavili/e na scenu. Džoker potvrđuje vjerodostojnost priče. Izraženo je neslaganje sa stavovima profesora i osuda takvog ponašanja.

Nakon diskusije o pričama i scenama, Džoker predlaže publici glasanje za priču koja je na njih ostavila najjači utisak. Cilj nije izabrati priču u kojoj je Potlačeni najviše patio, već onu kojom želimo više da se bavimo i nešto u njoj promijenimo. Publika bira scenu o diskriminaciji na fakultetu za forumovanje.

Forumovanje FT predstave "TO"

Džoker publici pojašnjava dalji tok forumovanja: "Vrtićemo scenu sa profesorom i u trenutku kada neko procjeni da se situacija zakomplikovala i da postoji problem na sceni samo neka kaže "Stop!". Tada ćemo scenu zaustaviti i osoba koja je rekla "stop" ulazi u scenu i pokušava da je promjeni svojom intervencijom."

Prva intervencija

Osoba iz publike zaustavlja scenu odmah na početku, jer smatra da je problem što je profesor homoseksualnost definisao kao poremećaj. Publika se složila.

Džoker: "Kako bi smo mogli da promijenimo ovu situaciju? Zapravo KO može da promjeni ovu situaciju od likova koje imamo u sceni?"

Publika predlaže bilo kog studenta/icu kao pokretača promjene. Smatraju da bi sve/i studenti/ice trebalo da ga isprave, jer se pogrešno izrazio. Neko ko je profesor ne bi smio tako da govori. Nakon toga uslijedila je diskusija o tome da li postoje i šta su poremećaji seksualnosti. Osoba koja je psihološkinja po zanimanju je objasnila da postoji samo poremećaj seksualnog nagona i da to nema nikakve veze sa homoseksualnošću.

Džoker: *"Profesora u FT označavamo kao Tlačitelja ili Opresora, tj. diskriminatora, a neke od ostalih likova, npr. protagonistu, nazivamo Potlačeni. Ako bismo mi profesora promjenili da ne bude ono što jeste, promjenili bismo potpuno scenu i to bi bio magični štapić. Znači problem ne postoji, jel tako? Njega ne možemo da mjenjamo, jer je on takav kakav jeste i ovo se desilo. Ali možemo da vidimo koga od drugih likova možemo da promijenimo? Šta mislite? Ko zapravo može drugačije da reaguje?"*

Osoba iz publike: *"Pa za početak treba promijeniti jednog od studenata/ica koje/i podržavaju profesora. Studente/ice treba promijeniti."*

Druga osoba iz publike: *"Studenta koji je najviše podilazio profesoru i podržavao ga. Njega treba promijeniti."*

Džoker: *"Ali on je podrška Opresoru, tako da i njega ne možemo da mjenjamo. Znači i on je neka vrsta Opresora. Drugim riječima, imamo teži zadatak da promijenimo neke koji nisu Opresori, da drugačije reaguju, nekog od Neutralnih likova."*

Druga intervencija

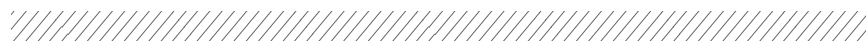
Scena ce igrati ponovo od početka. Intervencija iz publike se događa na samom početku scene. Osoba iz publike se obraća profesoru: *"Ja imam pitanje."* Bez obzira na negodovanje profesora da ne može ometati čas svojim pitanjima, ona silazi i prilazi profesoru. I dalje insistira da postavi pitanje. Profesor ne popušta i dere se na nju. Druga osoba iz publike se pridružuje i kaže profesoru da nema pravo da viče na koleginicu. Pridružuje se sve više i više ljudi. Studenti/ice koji podržavaju profesora u sceni reaguju i pokušavaju da nadglasaju osobe iz publike govoreći da ove/i druge/i ometaju čas. Na sceni je sve više i više osoba iz publike koje se kolektivno bune i u jednom momentu uspjavaju da nadglasaju

profesora kao Opresora, te se ovdje scena i završava uspješnom intervencijom.

Džoker pita publiku da li se nešto promjenilo. Neke osobe iz publike daju ocjenu da intervencija nije imala pozitivan efekat, jer su studenti/ice i sami uzeli ulogu Opresora ovakvom intervencijom. Čuje se prijedlog da bi profesora trebalo prijaviti višoj instanci na fakultetu. Iznosi se ocjena da predloženo rješenje nije u potpunosti realno.

Osoba koja je pokrenula intervenciju kaže: *“Osnovni problem je to što vjerujemo da se ništa neće promijeniti. I što se svi vodimo time, nebitno na kom polju i u kom okviru. Nije nemoguće, samo nismo spremni da pustimo svoj glas i da napravimo pravi teren kako djelovati, jer sve se može, sve se može.”*

Druga osoba iznosi stav: *“Ovo zahtjeva veliku hrabrost od jedne osobe. Bilo je preveliko izlaganje i jako opasno i mislim da bi se u realnosti jako teško desilo, a ne bi bila ovako spontana reakcija. Za jednu ovakvu akciju društvene, zajedničke intervencije treba puno pripreme. Ne mislim da se dešava stihijski, da ja sad izađem i kažem i da sve/i stanu iza mene. Mislim da je opasno u tom smislu.”*

“Meni je ta pobuna, koja se večeras desila u jednoj od intervencija publike sjajna stvar. Taj kolektivni nastup, ta želja za djelovanjem meni je to jako bitno. Zapravo sam to i priželjkivala - pobunu, iskreno djelovanje, bez najave. Znači da je sve to djelovalo i da smo sve/i zajedno nešto uradili.”

(Ana Isaković)

Treća intervencija

Scena se igra ponovo od momenta kada se studenti/ice pobune na profesorovu izjavu da je homoseksualnost praćena duševnim bolestima, tipa šizofrenije. Profesor ljutito govori studentima koji se bune da napuste predavanje, međutim osoba iz publike koja je intervenisala u scenu, ne želi napustiti predavanje, te ulazi u vrebalni sukob sa profesorom.

Profesor: *"Kolega, kad vi budete na mom mjestu, moći ćete da odlučujete ko će biti na predavanju!"*

Student: *"Nadam da nikad neću biti na vašem mjestu, na mjestu jednog nečovjeka!"*

Profesor: *"Nikad nećete položiti ispit kod mene, a ja vam držim još tri predmeta."*

Student: *"Ja ću promijeniti fakultet. I otići na fakultet koji se bavi naukom."*

Kolege studenti koji podržavaju profesora mu takođe glasno govore da izađe. Druge osobe iz publike podržavaju studenta koji se buni - *"Pravo na mišljenje ima svako."*

Student: *"Prema zakonu ove zemlje Vi ne smijete da izbacite nikog iz amfiteatra."*

Profesor (već urla): *"Napolje!!!"*

Ovdje se intervencija i scena završavaju. Osoba koje je izvršila intervenciju pojašnjava šta je htjela postići, odnosno koji je bio cilj intervencije - zauzimanje za sebe, pa i po cijenu autovanja profesoru.

Četvrta intervencija

U posljednjoj intervenciji osoba iz publike zaustavlja scenu na samom početku pokušavajući da postavi pitanje profesoru. Međutim, poslije par pokušaja odustaje, jer joj profesor nije dao prostora da bilo šta kaže, optužujući je da nema osnovnu kulturu, jer se usuđuje da ga prekine. Scena se tu završava uz konstataciju da je Opresor dosta čvrst i da je teško oboriti ga.

Zaključak forumovanja

Džoker: *"Čuli ste Opresora u sceni, al' ovo je nešto što se dešava i u realitetu i ovo se stvarno desilo. Ono što smo mogle/i ovdje je da sakupimo što više alternativnih rješenja kako sa ovim. Možda da ponudimo ljudima koji su to stvarno prošli i čuli. Ja mislim da smo do nekoliko rješenja zapravo i došli. Prvo bi možda bilo da se organizuje neka vrsta pobune. Manje ili više realno, ali mislim da bi moglo da radi, slažete li se? Drugo, da možda neko od studenata/kinja nešto kaže. Znači malo jače da se bune. Možda da se i oni pozovu na dodatnu literaturu kao student koji je podržavao profesorove tvrdnje."*

Refleksije na FT predstavu “TO”

08

A complex network of thin, light gray lines crisscrossing the lower half of the page, creating a web-like or starburst pattern that overlaps with the large number '08'.

Refleksije učesnica/ka publike

“Super je bilo, super emotivno, što je jako bitno. Vezano za ono što sam i sama govorila da je bitno ljude drmati iz tih njihovih pozicija kako god znamo i umijemo. Ovo je super prilika što su svi posjetitelji mogli da učestvuju i to je ono što nama fali. Nama fale diskusije, nama fale debate, nama fali razgovor, obični razgovor. E to je ono što sam ja prije deset godina imala priliku da radim sa svojim kolegama na fakultetu, što možda, gledajući jednu od ovih priča, nije slučaj. I ta kultura dijaloga i razumijevanja, da razumiješ drugoga, a ne da ga odmah zamrziš, samo zato što ti je neko nametnuo određene okvire unutar kojih ti treba da se pozicioniraš. To je prvo. Sviđa mi se i ovaj poslije dio i cijeli ovaj proces poslije. Mislim da se može nešto iz tog naučiti. Sad ne znam kako je bilo za ekipu koja je radila tih pet ili više mjeseci. Vjerovatno je i njima godilo da sve te frustracije i emocije na jedan način kanališu i izbace iz sebe kroz nešto produktivno, gdje su uvukli svu publiku u tu problematiku i to je ono što je divno u svemu ovome. Ja sam, u suštini, pozitivno iznenađena. Mislila sam da će to biti nešto “arty”, ali kažem, ovaj poslije proces je nešto što nisam znala da će biti... Mislim pisalo je negdje, ali mislila sam da će on postaviti suho pitanje, mi ćemo tu i tamo dati svoje mišljenje, ali jako je dobro gdje on dočara ljudima. Lako je meni govoriti iz moje sigurne foteljice: “Trebate vi to uraditi!”, a tamo, čeka te pet manijaka ispred da te razbije. Ja sam nekad bila takva da bih stala ispred svog druga, ovakva sitna i rekla: “Koga ćeš ti da biješ?!”. Danas sa trideset godina, teže ćeš se odlučiti na taj korak ali nije da nećeš opet, samo je teže. Tako da je dobro ovako malo drmati ljude da razmišljaju o svemu tome. I samo bih voljela da smo više govorili o ovom zauzimanju javnog prostora, javno je političko. I zato treba ići što više i otimati taj javni prostor i vraćati ga nama. I trebamo svi naći neki zajedničkih, onih 95 posto, a onih 5 posto oko kojih se ne slažemo ostaviti po strani, svi imamo neke razmirice, lako se u suštini posvađati, svi smo različiti, ali daj da nađemo barem jednu zajedničku liniju, pa da dogovorimo nešto konkretno.

Poruka: Vratimo prostor nama. Javno je naše. Moramo se boriti. Ništa od sjedenja, navijanja, lajkova. Moramo i na kreativne načine i politički djelovati i pisati, kako znamo i umijemo. I kroz umjetnost i kroz akademiju, svaki korak je bitan, u konačnici, svi ti koraci će dovesti do neke promjene.”

Učesnica iz publike

“Mi smo u Hrvatskoj imali čitav jedan ciklus različitih forum teatar, kako profesionalnih, tako i neprofesionalnih, a onda i lezbejskih kazališta. Dosta sam ih pogledao i mogu reći da je ovaj večeras – Okvirov, bio jedan od kojih sam najintenzivnije i najemocionalnije doživio i to je nekakav generalni utisak. Mislim da su priče odabrane na način da zaista pogađaju u osjećaje onoga ko ju je ispričao u datom trenutku, ko god da to bio, da li osoba koja izvodi ili osoba koja sudjeluje u procesu nastanka. Mene je osobno najviše pogodila i najviše mi je bila važna ova zadnja priča, gdje imamo momka kojeg otac izbacuje iz kuće nakon što je pronašao tu LGBT čitanku, ali puno važniji mi je bio trenutak njegovog i otpora i situacija koju je imao na fakultetu. Mislim da, osim ovih nekih situacija koje je imao na fakultetu, koje su važne, ali ovi trenutci otpora, gdje on zapravo jeste pokazao, u onim granicama u kojim je mogao, otpor u javnom prostoru je ono što me se najviše nekako dojmilo i dotaklo me možda čak i direktno.

Poruka: Učite najviše na porukama ovih političara i patrijarha, na njima se najviše može naučiti. Te poruke i treba na taj način izvrtati, prezentirati i na kraju ismijati. Na taj način te poruke gube svoju moć, kao što su potpuno izgubile večeras svoju moć.”

Franko Dota

“Super mi je što se ovo desilo. Mislim da je ovo prvi put da se jedna ovakva predstava izvodi javno, u nekom javnom prostoru. Mislim i da je dobro da su se prikazale različite situacije i različite scene. Neke od njih su možda ono, mogu da se dese, ali ne moraju, a neke su apsolutno konstantne. I u tom smislu je meni upravo priča koja, na koju nije bilo intervencije, ali bez obzira na to mislim da je bilo užasno važno da se čuje, a to je Filipova priča. To je scena u kojoj ti konstantno moraš da odgovaraš na neka pitanja koja su neprijatna, glupa, agresivna, a živiš u uverenju da odgovarajući na ta pitanja ti, kao, nekom otvaraš oči za nešto. A zapravo, samo stavljaš sebe u neke situacije koje su odvratne i nepotrebne. Jer, ono, ja neću da ti objašnjavam zbog čega ja mislim da ja nisam bolesna, da bi ti shvatio da sve to nije bolest. Ustvari, mislim da iz ove starosne distance koju imam, ja bih stvarno volela da mladi ljudi koji se identifikuju kao lezbejke, gej, bi, trans, kvir, šta god, nauče da kažu: “Mrš u pičku materinu, neću da ti odgovoram na to pitanje!” I to je to. I da im nije frka da to kažu. Ja bih volela da se ovo nastavi, mislim, bilo bi super da se još više otvori za javnost, mada znam kako to ide. Znam da je to jedan užasno veliki rizik i razumem ukoliko se nikad ne desi, ali bi bilo dobro da se napravi taj neki kontinuitet. Znači, ako smo večeras

imali premijeru, super bi bilo da se u nekom manjem teatru ili možda čak u Kriterionu zna da će svakog trećeg petka u mesecu ova predstava da igra i da ljudi mogu da dođu i da vide. Mislim da je ovo odlična metoda, koja ti daje mogućnost da se ti uključiš u neke situacije i da zapravo vidiš kako to izgleda kad si na sceni.”

Učesnica iz publike

“Moj prvi utisak je naravno bio pozitivan, jer uvijek nam nešto ovakvo treba. Najviše što mi se dopalo jeste petlja jedna ljudska da izađeš i da kažeš to što imaš da kažeš, nebitno direktni ili indirektno da li je bila tvoja priča ili nečija tuđa, to je nekako... Uvijek sam posebno ponosna, pogotovo što su to ljudi koje poznajem i onda sam ponosna što se družimo i što ih znam i što jesam dio takvog jednog kolektiva i što, koliko god da je Sarajevo malo, sviđa mi se taj uporni stav da guramo i da idemo naprijed i to je svaka čast. I drago mi je što je Okvir podržan, ne samo od strane ovako velikog broja ljudi, nego što je podržan od strane umjetnika tipa Bože, i što je podržan od različitih ambasada, što je podržan od Kriteriona i to mi je predivno. Utisak na mene, koliko god da je pozitivan, u isto vrijeme je i negativan, jer se vratim u to u kakvoj sredini živim, kakve se stvari ljudima dešavaju i koliko je to... To apsolutno nije više na individualnom nivou, nevezano samo za seksualnu orijentaciju, to je ono totalni seksizam, fašizam i nacionalizam i to nam se svima dešava i to što nam se dešava, dešava se svakodnevno. Tako da, koliko god da budem ponosna, toliko se osjećam i poraženom, jer mi bude teško što je 21. stoljeće, a mi i dalje prolazimo te stvari, to me boli... Ali kada ovako nešto vidim znam da idemo prema nečemu boljem i zato mi je strašno drago što sam bila dio ovoga i drago mi je što sam bila pozvana i što sam svjedočila nečemu što mislim da će biti samo veće i veće.”

Učesnica iz publike

Kako miriše Teatar Potlačenih, autor M.H.

**Autorski tekst kao refleksija jednog od učesnika Forum teatar radionica*

Siguran sam da mi možeš danima govoriti o umjetnosti, citirati hiljade i hiljade autora čije si knjige pročitao, govoriti o Mikelandelu nabrajajući sve njegove radove, spominjajući sve detalje njegovog života pa i njegovu seksualnu orijentaciju... ali, vjerujem da mi ne možeš opisati miris Sikstinske kapele, niti osjećaj koji se budi dok gledaš te bespriekorne plafone... Ovako je Robin Williams u filmu Good will hunting glumeći psihologa svom klijentu objasnio odnos teorije i stvarnog života. I ovo je scena koja mi se vrti po glavi kad krenem da razmišljam o teatru potlačenih. I kažem sebi – okay, pročitao si kako je večeras neko pretučen u gradu zbog ovog ili onog, a jesi li se stresao i zgrčio zbog nepravde koja je nekom nanesena?

I nastavljam da razmišljam o izvještačenosti, o intelektualnom licemjerstvu i pada mi na pamet davno pročitani paragraf iz Malog princa koji govori o otuđenosti odraslih. I sjećam se, tu na tom mjestu autor govori o pitanjima preko kojih odrasli žele upoznati prijatelje svoje djece, i da stvar bude i plastičnija, pitanja su koncipirana na brojevima pa onda u u cijelom ovom kontekstu ona izgledaju ovako – koliko godina ima taj tvoj prijatelj? Koliko braće ili sestara ima? Koliko mu otac zarađuje?... I prenesemo li cijelu ovu situaciju u današnji vremenski okvir vidjet ćemo kako ovo nije nešto što se zadržava na nivou jednog dječijeg romana, štaviše, mi imamo čitave obrazovne sisteme koji su formirani na davanju brojčanih odgovora, a nikako na postavljanju suštinskih pitanja.

I u kontekstu teorije i stvarnog života vraćam se na teatar potlačenih koji veže ove dvije situacije na način da izbacuje teoretsko znanje iz prvog plana, te navodi na postavljanje ključnih pitanja koja su okarakterisana saosjećanjem. Navodi na promišljanje o mirisima, dodirima, zvukovima, bojama, pokretima i u konačnici emocijama. Više to nisu samo tijela o koja se slučajno očešemo hodajući kroz gradsku gužvu. Više to nisu samo znojni ljudi čije su majice prilijepljene uz leđa i čiji vas miris štipa za nos, to postaju ljudi koji se umorni, ali motivirani vraćaju kući poslije iscrpljujućeg rada. Više to nije smrad, to je miris teatra potlačenih...

Dodir

Zamisli situaciju gdje zatvorenih očiju dodiruješ ruke svog kolege/ice, kojeg/koju dakle ne možeš da vidiš. I svi to rade, vas 15-ak, svako sa slučajno dodijeljenim partnerom. I istražuješ i opipavaš i odjednom gubiš kontakt nakon čega i dalje zatvorenih očiju moraš pronaći ruke koje si dodirivao. I u suštini nekako se snađeš na kraju i nađeš prave ruke, ali pitanje je – jesi li imao pojma da osoba s kojom godinama dijeliš prostoriju ima tako žuljevite ruke, da ima tako kratke prste i klimave zglobove koji pucketaju? To je dodir foruma potlačenih, temeljit i obazriv.

Zvuk

Tačno je da uši uvijek možeš zapušiti slušalicama i glasnom muzikom i odbijati da čuješ šta se dešava oko tebe dok prolaziš ulicom, ali, nekada će nekontrolisno urlikanje ljudi biti glasnije od muzike koju slušaš, ali tad će već biti kasno jer ćeš se naći u masi koja će te progutati bez da te išta i pita. Ljudi se oglašavaju, svuda i stalno, i nikada identično, uvijek različito, nekad tiše od najprigušenijeg jecaja, a nekad glasnije od katarzičnog urlikanja. To je zvuk teatra potlačenih.

Pokret

Ako misliš da ljude ne poznaješ onda zasigurno nikada nisi analizirao njihovo kretanje, nisi posmatrao grčevitost njihovog koračanja, nisi obraćao pažnju na njihove pognute glave ili na njihovo konstantno osvrtnje. Kretanje u prostoru nije ništa drugo nego odraz načina životnog standarda. To su pokreti teatra potlačenih.

...

I zato, slijedeći put prije nego li počneš govoriti o socijalnoj pravdi pozivajući se na kojekakve teoretičare, sjeti se kad si se zadnji put tresao i grčio zbog nepravde, jer – „Ako se treseš od muke na svaku nepravdu, onda si moj drug.“ – Če Gevara.

Kritički osvrt na Forum teatar predstavu "TO", Ana Isaković

U okviru projekta "Kroz okvire: ka javnom prostoru transformacije, ljubavi i slobode" izvedena je predstava „TO”.

Još na početku pisanja pokušaću se izmaći od klasične kritike predstave, s obzirom da sam kao trenerica sa mojim kolegom Demirom Mekićem i ostalim učesnicima i učesnicama učestvovala u kreiranju predstave. Ovaj tekst neće biti klasično, očekivano „telo kritike”. Ovo je praćenje, put procesa kolektivne angažovanosti koja je deo procesa jednog dokumentovanja realnosti. Ovo što ovde može biti vrednovano je potencijal mikropromena u društvenoj realnosti kroz proces.

Forum teatar predstava „TO” ne pripada kategoriji predstave u klasičnom smislu. Ona je kategorija „angažovanog i interaktivnog teatra” koji prevaizlazi i ove dve kategorije. Ona praksom angažuje samu angažovanost. Forum teatar je vrsta Teatra potlačenih čiji je osnivač brazilski aktivista Augusto Boal. Nastao je 1971. godine u Brazilu. Fokus ove vrste teatra su lokalni socijalno-političkim problemi. Danas se on koristi u uspostavljanju različitih vrsta društvenog dijaloga. Efikasnost ove tehnike je u snazi koja podstiče promene u realnosti ovde i sada.

Tokom 60-ih godina prošlog veka Boal počinje da oblikuje i razvija svoju ideju Teatra potlačenih, političkog teatra namenjenog promeni društvenih odnosa. Smatrao je da je tradicionalni teatar opresivan, jer publika nema priliku da se izrazi, dok u njegovoj ideji teatra publika aktivno učestvuje.

“*Teatar potlačenih*” je prva Boalova knjiga koja je objavljena 1971. godine u Brazilu. Iste godine, nakon vojnog državnog udara, uhapšen je i mučen, kao i mnogi drugi brazilski politički angažovani umetnici i umetnice. On uspeva da izađe iz zatvora i pobjegne iz zemlje. Boalovo učenje ima velike sličnosti sa dijalektikom teatra Bertolta Brehta. Obojica subvrezivnih praksi, i Breht i Boal odlaze iz matičnih zemalja i bore se protiv “opresivnih” elemenata teatra gde se kod Brehta ovakva opresivnost ogleda u prinudnoj pasivnosti pozorišnog iluzionizma. On je težio podučavanju gledaoca i podsticaju za akciju, što Boal

uspeva konkretnijim i analitičnijim pristupom što se ogleda efikasnijim promenama unutar samog društva.

Forum teatar kao svoju bazu koristi igre i vježbe za povezivanje učesnika i učesnica u procesu. Nakon toga, definiše se problem koji je bitan za grupu. Definisani problem kreira forum scene. Forum scene su kratke scene u kojima je vrlo konkretno prikazan problem opresije i diskriminacije. Osnovnu strukturu čine Opresor, Potlačeni, Neutralni likovi i Džoker, koji je u stvari voditelj procesa. Nakon odigranih unapred pripremljenih scena u kojima potlačeni nisu uspjeli da se dovoljno izbore sa situacijom opresije, publika bira scenu koja je ostavila najveći utisak i ona se ponovo izvodi. Tada kreće ključni deo Forum teatra - forumovanje u kom se publika aktivno uključuje. U bilo kom trenutku kada primeti problem u sceni, osoba iz publike zaustavlja scenu, zamenjuje neki od likova iz scene i daje predlog sopstvenog rešenja. Jedini lik koga nije moguće zameniti je Opresor. Suština nije dobiti jedan ispravan odgovor, već otkriti što više mogućih odgovora. Publika može da predloži bilo koje rešenje, pokazujući ga na sceni – jer Forum teatar se suprotstavlja rezigniranosti, što se čini sve neophodnijim u ovdašnjem savremenom teatru koji, čini se, počiva na datosti i prikazivačkoj praksi.

Do ličnih priča došlo se preko diskusija o u društvu u BiH. Pre svega religijskim i obrazovanim institucijama. Preko njih se dolazilo do porodice i vrlo konkretnih priča koje opet neumitno zavise od sprega moći. Tokom procesa se, međutim, nije držao fokus na društvu, institucijama kao glavnim opresorima. Mogući mehanizmi delanja tražili su se na mikroplanu, jer na tom polju se mogu učiniti istinski pomoci.

Struktura predstave „TO“ je dokumentarna. Ona je sastavljena od ličnih priča učesnika i učesnica, kao i dokumentarni materijal koji se sastavljen od izjava glavnih predstavnika vladajućih i političkih krugova. Bitan deo procesa kod tehnika Forum teatra je preuzimanje uloge Opresora. Tada dolazi do razumevanja Opresora i otklanjanja osećanja žrtve.

Priče koje su obuhvaćene predstavom vezane su za diskriminaciju unutar produžetaka vladajućeg sistema – opresija policije (priča Na granici), unutar porodice i obrazovne institucije (Markova i Damirova priča). Filipova priča je urađena kao monološka forma o pitanju trans osoba. Problemi koji se prikazuju u ove tri priče se spajaju u kategoriji koja je objedinjena samim nazivom predstave – “TO”. To je nepripadajuće i u sebi sadrži onu dozu zazornosti koja

istovremeno proizvodi dozu gađenja, osuđivanja, a sa druge strane dozu negiranja.

Bilo da je pitanja osuđivanje porodice, vlasti ili obrazovane institucije – dobro znana floskula – strah od nepoznatog ovde zvuči istinito.

Publika se na kraju odlučila za scenu sa profesorom koji homoseksualnost smatra bolešću i dodaje joj još druge karakteristike gde se vrlo jasno prati geneza nastajanja devijantnog društva koje nema mogućnost slobodnog promišljanja. Na sceni se desio vrlo zanimljiv obrt i mala pobuna u „pozorištu“.

Publika je reagovala i na druge priče i empatija je bila konstantno prisutna. Osveščivanje aktera, promišljanje kako se može delovati u društvu i dalje učinila je pomak. Nisu postojale dve strane u teatru. U jednom trenutku sve je postalo mikrosvet i strategije za njegovo menjanje su postale jasnije.

Ovde se ne može pričati o kvalitetu glumaca kao u klasičnoj predstavi, pa čak i kad govorimo o main stream političkom teatru. Delalo se sada i ovde. Procesi, analize, strategije, razmatranja i konkretni pomaci, čini se, da su jedina budućnost političkog teatra. Završavam Brehtovim geslom: "Ne buljite tako romantično! Ustanak u teatru protiv datosti i rezignacije".

Literatura

"Forum Theatre Guide", A.R.T fusion, Bucuresti, Romania, 2007

"Igre za glumce i ne-glumce", Augusto Boal, Zagreb, 2009.

"Theatre of the Oppressed", Augusto Boal, London, 1979.

"Tool kit II - Pozorište potlačenih", Simone Grosser, Beč

Audio i vizuelni materijal nastao u sklopu projekta "Kroz Okvire:

Ka javnom prostoru transformacije, ljubavi i slobode"

+387 (0)65/312-982

E-mail: info.okvir@gmail.com

Web: www.okvir.org

 Udruzenje.okvir

 @UoKvir